

Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westers allochtone vrouwen

Joop Garssen en Han Nicolaas

Jaarcijfers met betrekking tot de vruchtbaarheid van Turkse en Marokkaanse vrouwen laten zien dat de sterke daling die tot medio jaren negentig optrad, sindsdien is overgegaan in een lichte daling of stagnatie. In dit artikel wordt met behulp van cohortgegevens naar generatie voor de belangrijkste niet-westerse herkomstgroepen aangetoond dat de eerste generatie haar vruchtbaarheid maar langzaam aanpast aan die van de autochtone vrouwen. De eerste generatie Turken en Marokkanen heeft zelfs een hogere vruchtbaarheid dan de vrouwen in de herkomstlanden. De tweede generatie heeft daarentegen een gerealiseerde vruchtbaarheid die maar weinig verschilt van die van autochtone vrouwen. Turkse en Marokkaanse jonge dertigers hebben zelfs een iets lager kindertal dan autochtone vrouwen van deze leeftijd. Zij nemen niet langer een tussenpositie in tussen de eerste generatie en de autochtonen, maar lijken wat betreft hun vruchtbaarheid meer op autochtonen dan op hun moeders.

1. Inleiding

Dat niet-westers allochtone vrouwen hun kindertal steeds meer beperken, wordt vaak beschouwd als één van de bewijzen voor hun aanpassing aan de Nederlandse samenleving. Toenmalig staatssecretaris Verstand-Bogaert van Sociale Zaken en Werkgelegenheid formuleerde het, tijdens een toespraak in Düsseldorf, als volgt: "In Nederland zien we dat immigranten zich wat betreft kindertal snel aanpassen aan hun nieuwe omgeving. Het gemiddeld aantal kinderen van allochtonen blijkt binnen korte tijd terug te lopen tot het aantal dat in Nederland onder de autochtone bevolking gangbaar is" (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2000).

Inderdaad is de vruchtbaarheid van met name Marokkaanse en Turkse vrouwen in de afgelopen decennia fors teruggelopen, al is er nog lang geen sprake van een vruchtbaarheids-cijfer dat vergelijkbaar is met dat van autochtonen. Een dergelijk laag cijfer wordt ook op de langere termijn niet door het CBS verwacht (Alders, 2005). Het is bovendien onduidelijk of de eerder gesignaleerde sterke convergentie van de allochtone en autochtone vruchtbaarheid in het afgelopen decennium heeft doorgezet. Onder Marokkaanse vrouwen van de eerste generatie lijkt het vruchtbaarheids-cijfer sinds 1995 te stagneren, en ook onder Turkse vrouwen lijkt geen sprake meer te zijn van een snelle daling (grafiek 1).

De vruchtbaarheid van de tweede generatie ligt in het algemeen beduidend lager dan die van de eerste generatie. Deze lagere vruchtbaarheid, vooral onder de allerjongste vrouwen, en de veelal stijgende huwelijksleeftijd worden beschouwd als tekenen dat allochtonen in dit opzicht het

Periode- en cohortgegevens

De in dit artikel gepresenteerde vruchtbaarheidscijfers hebben betrekking op levendgeboren kinderen. Onder vruchtbaarheid wordt hier niet verstaan het fysiologisch vermogen om kinderen voort te brengen.

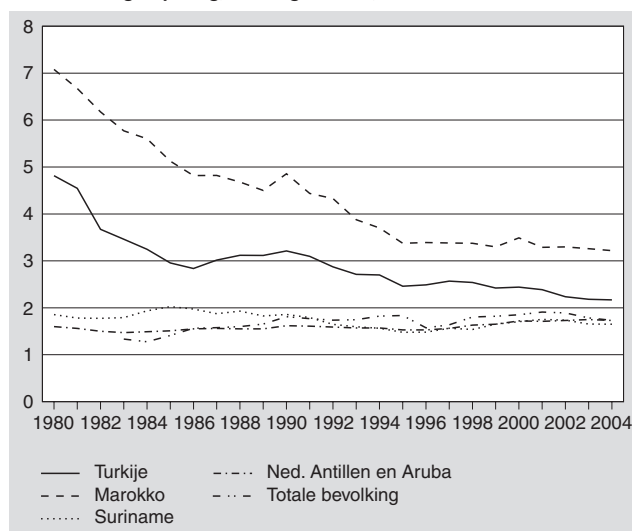
Analyse van ontwikkelingen in de vruchtbaarheid zijn doorgaans gebaseerd op periodegegevens. De bekendste periodemaat waarvan gebruik wordt gemaakt, is het totaal leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer (Total Fertility Rate, TFR). Op basis van de vruchtbaarheidsgegevens voor een kalenderjaar of een periode van enkele jaren, kan met deze maat worden uitgedrukt hoeveel kinderen een vrouw gemiddeld zou voortbrengen als de in de betreffende periode waargenomen vruchtbaarheidscijfers per leeftijdsjaar gedurende haar hele vruchtbare leven (15-49 jaar) zouden hebben gegolden en/of nog zullen gelden. De TFR wordt dan ook vaak opgevat als het gemiddeld aantal kinderen per vrouw. Het grote voordeel van deze maat is dat de vruchtbaarheid van een (fictief) cohort vrouwen in één getal kan worden uitgedrukt. De maat heeft bovendien betrekking op een specifieke periode en vereist dan ook alleen gegevens over die periode. In een situatie waarin het vruchtbaarheidsgedrag maar weinig fluctuaties van jaar op jaar laat zien, geeft de TFR een goede globale beschrijving van de ontwikkelingen. Vindt daarentegen veel inhaal of uitstel plaats, dan geeft de TFR een verkeerde indruk van de ontwikkelingen, en vooral een verkeerde indruk van de vruchtbaarheid die uiteindelijk gerealiseerd zal worden.

Een betere beschrijving van de vruchtbaarheid is mogelijk aan de hand van cohortgegevens. Voor een (bestaand) cohort vrouwen geboren in een bepaalde periode wordt daarmee nagegaan hoe de cumulatieve vruchtbaarheid zich gedurende hun vruchtbare leven heeft ontwikkeld. Een zwaarwegend nadeel van de cohortbenadering is echter dat de jongere vrouwen, die doorgaans het meest van belang zijn voor analyse en prognose, slechts onvolledig beschreven kunnen worden. Zij hebben hun vruchtbare periode immers nog niet afgesloten. Daarnaast kan niet met één samenvattende maat worden volstaan en is het vereiste aantal gegevens veel groter.

Juist omdat niet-westerse vrouwen in Nederland een snel groeiende groep vormen en omdat hun vruchtbaarheidscijfers sterk veranderen, is de hier gepresenteerde analyse grotendeels gebaseerd op cohortgegevens, waar mogelijk uitgesplitst naar generatie. Voor het aanduiden van globale trends zal daarnaast gebruik worden gemaakt van periodegegevens.

'voorbeeld' van de autochtonen volgen (Garssen et al., 2005). Het zou echter te ver voeren om de afnemende verschillen in vruchtbaarheid toe te schrijven aan hechtere sociale contacten tussen allochtonen en autochtonen, of aan een toegenomen assimilatie van allochtonen (Coleman, 1994). Bovendien is het onduidelijk of autochtonen in dit opzicht wel een voorbeeldfunctie vervullen. Ook in de herkomstlanden is de vruchtbaarheid in de afgelopen jaren immers gedaald (Huisman en Van Wissen, 1997; Schoenmaeckers et al., 1998; Eltigani, 2001; Council of Europe, 2005). Zo is, blijkens gegevens van het World Resources Institute, in de afgelopen twintig jaar de TFR (zie kader) in Marokko gedaald van 5,40 naar 2,75, en in Turkije van 4,15 naar 2,43. Inmiddels ligt overal in Turkije, met uitzondering van Zuid- en Oost-Anatolië, de vruchtbaarheid onder vervangingsniveau (Koç en Özdemir, 2004). De vruchtbaarheid zou er zelfs nog aanzienlijk lager zijn als meer ongewenste zwangerschappen konden worden voorkomen (Ünal et al., 2004).

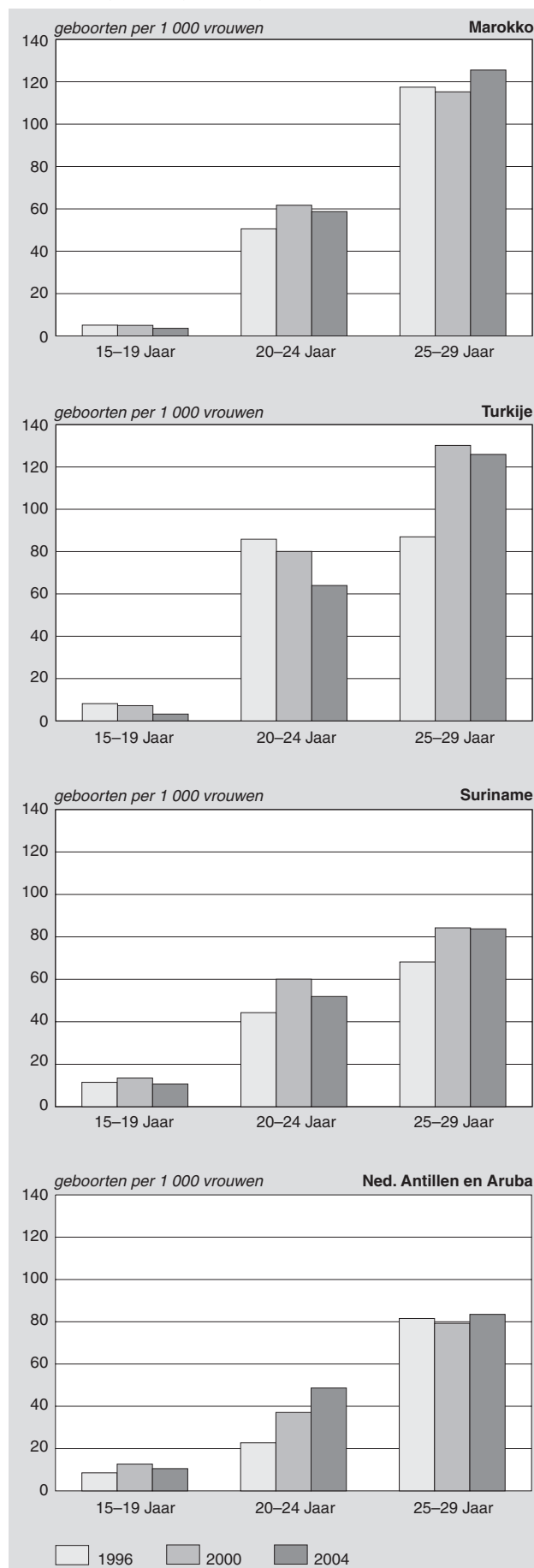
1. Totaal leeftijdsspecifiek geboortecijfer (TFR) naar herkomstgroepering, eerste generatie, 1980–2004

Bron gegevens 1980–1995: De Jong, 2003.

Ook onder de tweede generatie lijkt de vruchtbaarheidsdaling niet meer in alle groepen op te treden, althans niet in het veronderstelde tempo (grafiek 2). De stagnatie in de vruchtbaarheidsdaling van Marokkaanse vrouwen die zichtbaar is in grafiek 1, blijkt ook op te treden onder de Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie. Deze ontwikkeling is opmerkelijk, gezien het enkele jaren geleden geconstateerde uitstel van het eerste kind, in het bijzonder onder Marokkanen (Alders, 2000a). Onder Turkse vrouwen van de tweede generatie is wel een daling zichtbaar tot ongeveer 25-jarige leeftijd. Onder jonge Antilliaanse vrouwen neemt de vruchtbaarheid zelfs toe. Deze herkomstgroep wijkt wat betreft het niveau van de vruchtbaarheid overigens maar weinig af van de autochtonen. Deze grafieken geven de vruchtbaarheid weer in een bepaald jaar en zijn op hogere leeftijd, vanwege relatief kleine aantallen, onvoldoende betrouwbaar voor de berekening van een TFR per herkomstgroepering. Een dergelijke transversale maat heeft bovendien als ernstig nadeel dat uitgestelde vruchtbaarheid tot lagere cijfers leidt, maar geen

2. Leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers per 1 000 vrouwen naar herkomstgroepering, tweede generatie, 1996, 2000 en 2004

conclusies toelaat over een al dan niet dalende vruchtbaarheid. Een cohortbenadering kan hier meer inzicht bieden, maar heeft als beperking dat de geboortecohorten van de tweede generatie nog relatief klein zijn, vooral wat betreft de wat oudere vrouwen. Zo telde het geboortecohort van 35–39-jarige niet-westerse allochtonen op 1 januari 1999, het tijdstip waarop het laatste cohortonderzoek van Alders (2000a) betrekking heeft, slechts 1,7 duizend vrouwen. Een uitsplitsing naar de belangrijkste herkomstgroeperingen leidde al snel tot zeer kleine aantallen voor interessante leeftijdscategorieën en herkomstgroeperingen. Zo waren er op 1 januari 1999 slechts 13 tweede generatie Turkse vrouwen van 35–39 jaar. Uiteraard kon voor deze deelpopulatie geen betrouwbaar vruchtbaarheidscijfer worden berekend.

In de afgelopen jaren is vooral de niet-westerse tweede generatie fors in omvang toegenomen. De aantallen in de leeftijdsgroepen van 20 tot 40 jaar zijn globaal verdubbeld. In enkele – wat betreft aantal en vruchtbaarheidsgedrag belangwekkende – herkomstgroeperingen is de toename nog sterker geweest. Zo groeide in vijf jaar tijd het aantal tweede generatie 35–39-jarige Turkse vrouwen van 13 naar 294. Door deze groei is het inmiddels mogelijk om ook voor de wat oudere vrouwen binnen de vruchtbare leeftijdscategorie redelijk betrouwbare schattingen te maken van hun cohortvruchtbaarheid. Deze cohortstudie heeft betrekking op de vrouwen naar leeftijd en herkomst volgens de telling uit de gemeentelijke bevolkingsregisters op 1 januari 2005. Voor een zo volledig mogelijk beeld zullen de cohortgegevens worden aangevuld met periodegegevens.

2. Uitkomsten van eerder onderzoek en onderzoeksvragen

Uit verschillende onderzoeken is naar voren gekomen dat niet-westers allochtone vrouwen steeds minder kinderen krijgen. Ruim twee decennia geleden werd al geconstateerd dat de vruchtbaarheid van Turkse vrouwen in snel tempo daalde (Schoorl, 1985). Deze bevinding bleek later ook van toepassing op Marokkaanse vrouwen (Schoorl, 1988; 1990) en niet-westers allochtone vrouwen in het algemeen (Schoorl, 1995; Huisman en Van Wissen, 1997; Sprangers, 1998; Alders, 2000a; Alders en Schapendonk-Maas, 2001; De Valk et al., 2001; De Jong, 2003).

Het meest recente uitgebreide cohortonderzoek naar de vruchtbaarheid van eerste generatie allochtone vrouwen concludeerde, op basis van gegevens tot 1999, dat de vruchtbaarheidsniveaus van allochtone en autochtone vrouwen convergeerden (Alders, 2000a). Wel was daarbij sprake van enkele uitzonderingen en grote verschillen naar herkomst.

Turkse vrouwen bleken het jongst voor het eerst moeder te worden. Bij hen was geen uitstel waarneembaar van het eerste kind: vrouwen geboren tussen 1965 en 1970 bleken net zo jong moeder te worden als vrouwen geboren tussen 1945 en 1950. Het aandeel kinderloze Turkse vrouwen bleek eveneens onveranderd laag te blijven. De daling van het gemiddeld kindertal onder Turken hing volledig samen met de daling van de gemiddelde gezinsgrootte.

De vruchtbaarheid van Marokkaanse vrouwen bleek, evenals die van Turkse vrouwen, sterk te zijn gedaald. Zij realiseerden nog wel het hoogste aantal kinderen, maar bleken vooral hun eerste kind uit te stellen. Ook het aantal derde en volgende kinderen daalde snel.

Een sterke daling van het gerealiseerde kindertal werd waargenomen onder Surinaamse vrouwen. Zij stelden hun eerste kind steeds vaker uit en kregen ook veel minder vaak dan voorheen een derde of volgende kind. Surinaamse vrouwen bleven veel vaker dan Turkse of Marokkaanse vrouwen, maar minder vaak dan autochtone vrouwen, zonder kinderen.

Antilliaanse vrouwen lieten, evenals Turkse vrouwen, geen verandering zien in de leeftijd bij geboorte van het eerste kind. Wel werden ze gemiddeld vijf jaar later moeder dan Turkse vrouwen. De oudere generaties Antilliaanse vrouwen waren vaker kinderloos gebleven dan de andere herkomstgroeperingen, en zelfs vaker dan autochtonen. Zij kregen, van de vier belangrijke herkomstgroeperingen, het laagste aantal kinderen.

Door de verschillen in uitstel bleken de verschillen tussen de herkomstgroeperingen in de loop der tijd groter te zijn geworden. Ook bleek het vruchtbaarheidsgedrag van de nog zeer kleine tweede generatie duidelijk anders te zijn dan dat van hun moeders. Met name Turken en Marokkanen leken wat betreft hun vruchtbaarheid een positie in te nemen tussen de eerste generatie en de autochtonen. Tweede generatie Marokkaanse vrouwen kregen wel veel eerder kinderen dan autochtone vrouwen, maar hadden tegen hun dertigste desondanks geen groter gerealiseerd kindertal. Verondersteld werd dat zij uiteindelijk ongeveer evenveel kinderen zouden krijgen als autochtone vrouwen.

De verschillen in niveau en trend tussen de herkomstgroeperingen zijn, blijkens de periodegegevens vanaf 1999, groot gebleven. Zo was in 2004 de TFR van Marokkaanse vrouwen (3,22) bijna twee keer zo hoog als die van Surinaamse vrouwen (1,65); en terwijl de vruchtbaarheid van Turkse en Marokkaanse vrouwen per saldo sterk daalde in de afgelopen twintig jaar, vond een lichte stijging plaats onder Antilliaanse en Arubaanse vrouwen. Voor een zinnige beschrijving van de ontwikkelingen onder niet-westers allochtone vrouwen is een afzonderlijke beschouwing van de belangrijkste herkomstgroeperingen daarom onontbeerlijk. In dit artikel zal daarnaast worden ingegaan op de volgende vragen, die in eerder onderzoek nog niet, of minder volledig, konden worden beantwoord:

- Welke trends zijn waarneembaar naar geboortecohort onder de vier omvangrijkste herkomstgroeperingen (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen) en onder een aantal kleinere herkomstgroeperingen van gemiddeld recentere vestigingsdatum (Afghanen, Iraniërs, Irakezen, Somaliërs en Chinezen)? Is er nog sprake van convergentie van de vruchtbaarheidsniveaus naar het niveau van autochtonen?
- Welke rol spelen uitstel en kinderloosheid in de dalende vruchtbaarheidscijfers? Leidt het eerder geconstateerde uitstel van het eerste kind onder Marokkaanse vrouwen tot een toename van hun uiteindelijke kinderloosheid, zoals verondersteld door Alders (2000a)? Worden nog

steeds vrijwel alle Turkse vrouwen moeder, en zijn ze nog steeds veel jonger dan de andere herkomstgroeperingen?

- Welke rol speelt een eventuele afname van de gemiddelde gezinsgrootte? Is de eerder gesignaleerde afname onder Turken ook waarneembaar onder andere herkomstgroeperingen?
- Is de stagnatie van de vruchtbaarheid onder de tweede generatie Marokkaanse vrouwen, zoals gesuggereerd door de periodecijfers in grafiek 2, ook zichtbaar in de cohortcijfers? Neemt de tweede generatie, wat betreft vruchtbaarheid, nog steeds een tussenpositie in tussen de eerste generatie en de autochtonen, zoals geconstateerd voor Turken en Marokkanen door Alders (2000a)?

3. Gegevens en methode

De cohortvruchtbaarheid is berekend op basis van gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) voor een bepaald kalenderjaar. In dit artikel is gebruik gemaakt van gegevens uit de GBA-structuurtelling van 1 januari 2005. In de structuurtelling zijn van elke vrouw diverse gegevens geregistreerd, zoals de geboortedatum, de eventuele vestigingsdatum in Nederland, het geboorteland, het geboorteland van haar ouders en de geboortedata van haar kinderen. De cohortvruchtbaarheid van vrouwen die nu in Nederland wonen, wordt berekend door het aantal kinderen geboren uit deze vrouwen te delen op het totaal aantal vrouwen dat in een bepaald jaar is geboren. Het resultaat van deze berekening is de cohortvruchtbaarheid van alle vrouwen die op dit moment in Nederland wonen. Vrouwen die inmiddels zijn geëmigreerd of overleden, worden niet meegerekend. De vruchtbaarheidscijfers kunnen onder meer worden onderscheiden naar geboorteland, generatie, leeftijd bij geboorte, vestigingsdatum en rangnummer van het kind.

De berekening van de cohortvruchtbaarheid op basis van de structuurtelling verschilt dus van de berekening op basis van de jaarlijkse geboortestatistieken (zie kader). Verschillen kunnen ontstaan als er sprake zou zijn van selectieve migratie, bijvoorbeeld als kinderloze vrouwen meer geneigd zouden zijn om te emigreren dan vrouwen met kinderen. Bij het gebruik van de jaarlijkse geboortestatistieken wordt daarentegen geen rekening gehouden met kinderen die migrantenvrouwen hebben gekregen vóórdat ze naar Nederland kwamen.

Voor vrouwen geboren na 1945 blijken de verschillen tussen beide vruchtbaarheidsmaten minimaal te zijn. Voor vrouwen geboren vóór 1945 wordt de cohortvruchtbaarheid sterk onderschat als cijfers uit de structuurtelling worden gebruikt. De reden hiervan is dat tijdens de conversie van de papieren geboortekaarten naar het geautomatiseerde bevolkingsregister werd besloten dat kinderen zowel op de persoonslijst van de vader als op die van de moeder moesten worden vermeld. Om praktische redenen werd dit verplicht gesteld voor kinderen geboren na 1965. Voor kinderen geboren vóór 1966 gold deze verplichting dus niet. Het is daarom mogelijk dat deze kinderen wel op de persoonslijst van de vader voorkomen, maar niet op die van de moeder. Deze beperking speelt in de hier gepresenteerde analyse alleen bij het oudste geboortecohort (1945–

(1945–1949) een kleine rol. Het gaat daarbij om een klein aantal vrouwen die destijds vóór hun twintigste moeder werden.

In dit artikel wordt de vruchtbaarheid van autochtone vrouwen vergeleken met die van allochtone vrouwen van de eerste en – waar relevant – de tweede generatie. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de vier omvangrijkste herkomstgroeperingen (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen) en een aantal kleine groeperingen die over het algemeen meer recent naar Nederland zijn gekomen (Afghanen, Irakezen, Iraniërs, Somaliërs en Chinezen).

Met autochtone vrouwen worden bedoeld alle vrouwen waarvan beide ouders in Nederland zijn geboren, dus exclusief de tweede generatie allochtonen.

4. Ontwikkelingen in de vruchtbaarheid naar herkomst

Autochtone vrouwen

In de afgelopen jaren is het aantal autochtone vrouwen in de vruchtbare leeftijdsgroep (15–49 jaar) sterk afgenomen. Deze daling, die naar verwachting nog tot 2025 zal aanhouden, hangt samen met de forse daling in vruchtbaarheid die zich vooral in de eerste helft van de jaren zeventig in Nederland voordeed. Tussen 1996 – het eerste jaar waarvoor gedetailleerde cijfers naar herkomst beschikbaar zijn – en 2005 daalde het aantal autochtone vrouwen met ruim een kwart miljoen (*staat 1*). Hun aandeel in het totaal van de 15–49-jarige vrouwen is in deze periode gedaald van 82,7 naar 77,8 procent.

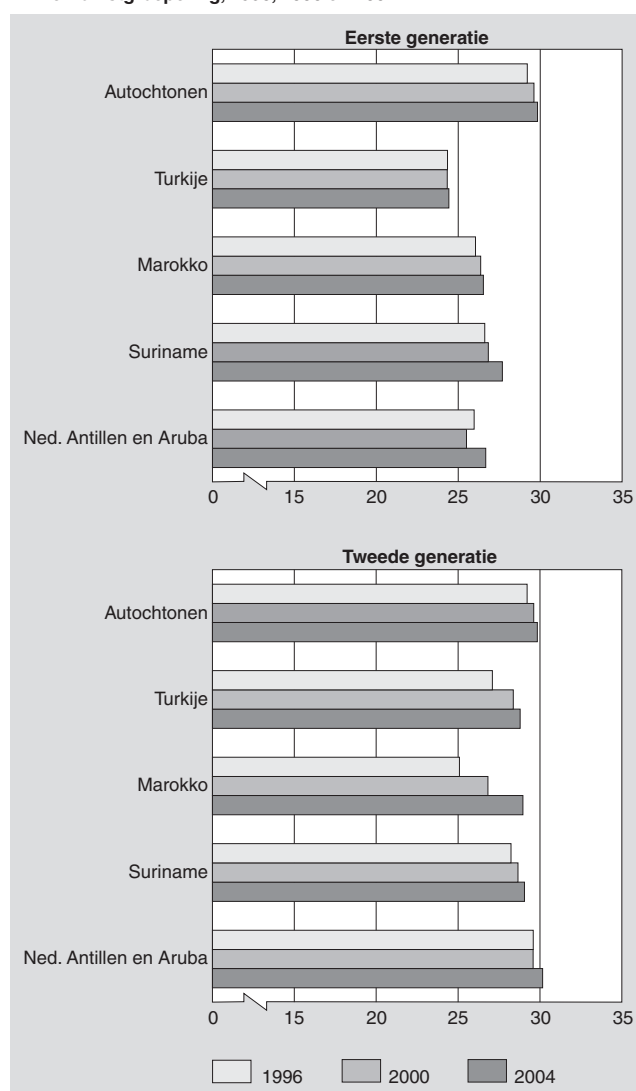
Moeders in Nederland, en in het bijzonder autochtone moeders in Nederland, behoren al lange tijd tot de oudste moeders ter wereld (Coleman en Garssen, 2002). Ze naderen echter de grenzen van laat moederschap. Autochtone vrouwen waren in 2004 gemiddeld 29,8 jaar bij de geboorte van het eerste kind, 0,2 jaar ouder dan in 2000 (*grafiek 3*). De jongere geboortecohorten worden uiteraard later moeder dan de oudere cohorten. Vrouwen geboren in de periode 1965–1969 werden gemiddeld op de leeftijd van 28,5 jaar voor het eerst moeder, bijna vier jaar later dan vrouwen die twintig jaar eerder zijn geboren. De gemiddelde leeftijd van het jongste geboortecohort zal nog iets toenemen, omdat sommige kinderloze vrouwen in deze groep in de komende jaren een kind zullen krijgen. Ook bij de belangrijkste niet-westerse herkomstgroeperingen is in meerdere of mindere mate uitstel waarneembaar, met uitzondering van de Antillianen (*grafiek 4*).

Van de autochtone vrouwen geboren in 1945–1949 is 12,2 procent kinderloos gebleven (*staat 2*). Dit aandeel is groter dan dat van de in dezelfde periode geboren vrouwen van de belangrijkste niet-westerse herkomstgroepen, met uitzondering van de Antillianen (18,7 procent). In het jongere cohort 1955–1959 zijn Antilliaanse vrouwen echter iets minder vaak kinderloos dan autochtone vrouwen (resp. 14,3 en 17,1 procent). De kinderloosheid onder autochtone vrouwen neemt dus duidelijk toe, een ontwikkeling die deels samenhangt met het uitstel van moederschap.

Staat 1
Aantal vrouwen van 15–49 jaar, naar herkomstsgroepering en generatie, 1996 en 2005

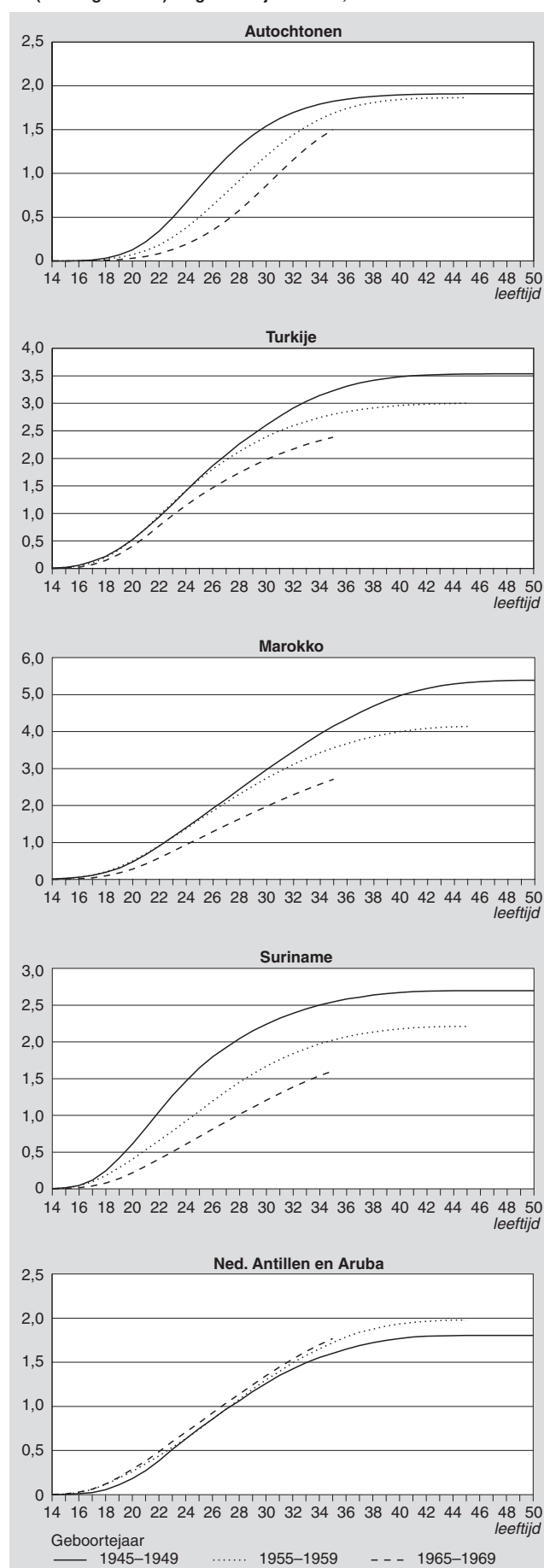
	Totaal		waarvan			
			eerste generatie		tweede generatie	
			1996	2005	1996	2005
<i>x 1 000</i>						
Autochtoon	3 332,4	3 062,2				
Westers allochtoon	368,8	372,3	150,0	170,0	218,8	202,3
Niet-westers allochtoon w.o.	326,4	499,3	279,2	377,3	47,2	121,9
Surinamers	88,6	104,9	73,2	70,4	15,4	34,5
Turken	72,5	102,6	61,9	72,5	10,7	30,2
Marokkanen	54,6	85,8	47,8	61,5	6,8	24,3
Antillianen/Arubanen	26,3	39,4	21,0	29,1	5,3	10,3
Chinezen	7,0	14,9	5,8	12,9	1,2	2,0
Irakezen	2,3	10,6	2,2	10,4	0,1	0,2
Afghanen	1,1	9,4	1,1	9,4	0,0	0,0
Iraniers	4,1	8,5	3,9	8,1	0,2	0,3
Somaliërs	4,7	5,6	4,7	5,6	0,0	0,0
Totaal	4 027,6	3 933,8	429,2	547,3	266,0	324,3

3. Gemiddelde leeftijd¹⁾ vrouw bij geboorte van het eerste kind naar herkomstsgroepering, 1996, 2000 en 2004

¹⁾ Gestandaardiseerd naar autochtone vrouwelijke bevolking.

4. Gerealiseerd kindertal van vrouwen naar herkomstsgroepering (eerste generatie) en geboortjaar vrouw, 2005

Staat 2

Aandeel kinderloze vrouwen naar geboortjaar en herkomstsgroepering, eerste generatie, 2005

Geboortjaar vrouw	Leeftijd bij waarneming	Turkije	Marokko	Suriname	Ned. Antillen en Aruba	Afgha- nistan	Irak	Iran	Somalië	China	Autochtoon
%											
1945–1949	55 jaar	5,2	6,2	10,1	18,7	26,0	31,3	26,5	32,7	16,7	12,2
1950–1954	50 jaar	5,4	6,6	10,8	16,4	17,5	19,7	15,7	27,8	12,9	15,2
1955–1959	45 jaar	5,8	8,5	12,0	14,3	11,9	12,2	15,3	15,2	13,6	17,1
1960–1964	40 jaar	5,2	9,2	13,8	15,1	8,9	10,5	14,8	19,8	15,7	18,4
1965–1969	35 jaar	7,0	11,5	20,7	20,1	11,3	14,7	24,2	15,5	26,3	24,5
1970–1974	30 jaar	12,8	20,7	37,8	32,4	20,3	22,2	45,8	21,9	49,0	50,7

Van de autochtone vrouwen geboren in 1955–1959 – die op het moment van waarneming 45 jaar oud waren – had 69,9 procent een tweede kind gekregen; van het tien jaar oudere cohort was dit 73,3 procent (*grafiek 5*). Opmerkelijk is dat derde en vierde kinderen in het jongere cohort juist iets vaker lijken voor te komen: 25,0 procent van de vrouwen geboren in 1955–1959 kreeg drie kinderen, en 6,0 procent vier kinderen. Van het tien jaar oudere cohort kreeg 21,8 procent drie kinderen en 5,2 procent vier kinderen. Deze toename is ook waargenomen in het CBS-Onderzoek Gezinsvorming 1998 (De Beer en De Graaf, 1998).

Tienermoeders zijn onder autochtone vrouwen, anders dan in de jaren zestig, relatief zeldzaam. Jaarlijks krijgen nog maar ongeveer 4 op de duizend autochtone meisjes van 15–19 jaar een kind. Gelet op de omvang van de groep autochtone meisjes, is tienermoederschap echter geen ‘allochtoon probleem’: bijna de helft van alle tienermoeders is autochtoon (Garssen, 2005a).

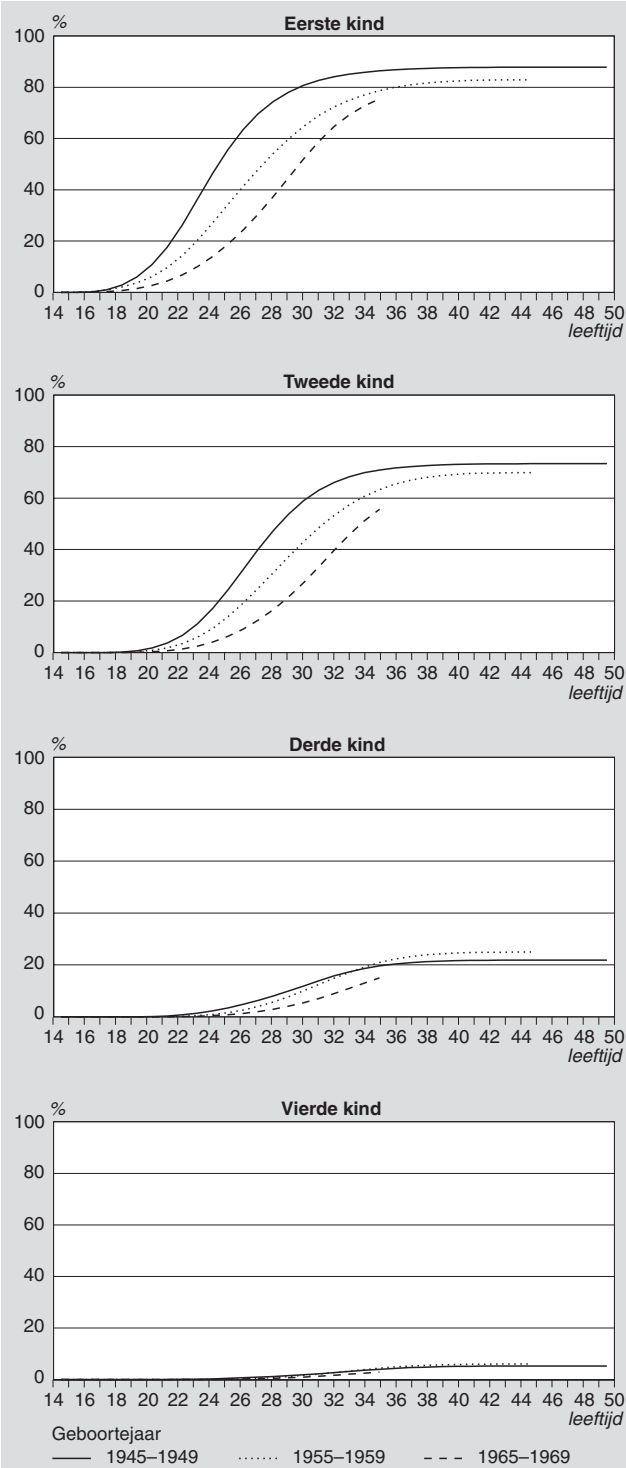
De daling van het aantal autochtone vrouwen in de vruchtbare leeftijden in het afgelopen decennium is grotendeels gecompenseerd door een toename van het aantal niet-westers allochtone vrouwen. Het aantal westers allochtone vrouwen is vrijwel onveranderd gebleven. De totale groep niet-westers allochtone vrouwen van 15–49 jaar groeide in de periode 1996–2005 daarentegen van 326 duizend naar 499 duizend. Zij vormen inmiddels 12,7 procent van alle 15–49-jarige vrouwen in Nederland, en oefenen door hun aantal steeds meer invloed uit op de Nederlandse vruchtbaarheidscijfers. De omvangrijkste herkomstgroepen worden hieronder besproken.

Surinaamse vrouwen

Onder de niet-westerse vrouwen van 15–49 jaar vormen Surinaamse vrouwen met 105 duizend (op 1 januari 2005) de grootste afzonderlijke herkomstgroep. Het aandeel van de eerste generatie binnen de Surinaamse herkomstgroepering neemt geleidelijk af, terwijl de tweede generatie fors toeneemt (staat 1). Deze ontwikkeling hangt samen met het feit dat het merendeel van de Surinamers al lange tijd in Nederland verblijft. Belangrijke pieken in de immigratie vanuit Suriname deden zich medio en eind jaren zeventig voor.

In de afgelopen decennia is de vruchtbaarheid van Surinaamse vrouwen eerst toegenomen tot een niveau dat, begin jaren tachtig, ongeveer 20 procent boven het Nederlandse gemiddelde lag (De Jong, 2003; Tas, 1983).

5. Aandeel autochtone vrouwen met kinderen, 2005

Daarna is het niveau gedaald tot waarden die rond het landelijk gemiddelde lagen. Surinaamse vrouwen in Nederland hebben altijd een lagere vruchtbaarheid gehad dan vrouwen in Suriname, al is het verschil afgenomen door een forse vruchtbaarheidsdaling in Suriname. In recente jaren bedroeg de TFR in Suriname 2,45, tegen 3,70 begin jaren tachtig (World Resources Institute).

In de afgelopen jaren is de gemiddelde leeftijd waarop Surinaamse vrouwen hun eerste kind krijgen onder zowel de eerste als de tweede generatie licht toegenomen. Inmiddels doet de tweede generatie, met 29,1 jaar, nauwelijks onder voor autochtonen (29,8 jaar; grafiek 3). Van alle niet-westerse herkomstgroeperingen van de eerste generatie zijn Surinaamse vrouwen het oudst wanneer ze voor het eerst moeder worden. De gemiddelde leeftijd bij eerste geboorte neemt onder zowel de eerste als de tweede generatie toe.

Ondanks deze gemiddeld hoge leeftijd bij de geboorte van het eerste kind, komen onder Surinaamse vrouwen relatief veel tienermoeders voor. Onder allochtone meisjes van de tweede generatie komt tienermoederschap onder Surinamers zelfs het vaakst voor: in 2004 werden bijna 15 op de duizend tweede generatie Surinaamse tienermeisjes moeder (Garssen, 2005b).

Van het Surinaamse geboortecohort 1955–1959, dat op 1 januari 2005 tussen de 45 en 50 jaar oud was, is 12 procent kinderloos gebleven; 72 procent kreeg ten minste twee kinderen, 39 procent drie kinderen en 15 procent vier kinderen. Ruim een derde van de kinderen die uit cohort 1955–1959 werden geboren, kwam in Suriname ter wereld. Dit verklaart waarom de cohortvruchtbaarheid van in Suriname geboren vrouwen, weergegeven in *grafiek 6*, hoger is dan de TFR van Surinaamse vrouwen zoals berekend op basis van periodegegevens. Deze grafiek toont een opmerkelijke ontwikkeling in het vruchtbaarheidsgedrag van Surinaamse vrouwen. De gerealiseerde vruchtbaarheid van de eerste generatie vrouwen van het geboortecohort 1955–1959 ligt op alle leeftijden, maar vooral onder twintigers, ruim boven die van de in dezelfde periode geboren autochtone vrouwen. Kinderloosheid komt onder hen op alle leeftijden minder vaak voor dan onder autochtonen (staat 2). De gerealiseerde vruchtbaarheid van het cohort 1965–1969 is daarentegen niet alleen lager dan die van de oudere vrouwen, maar benadert zelfs de vruchtbaarheid van autochtone vrouwen van hetzelfde geboortecohort. Het meest opvallend is echter dat de gerealiseerde vruchtbaarheid van de tweede generatie vanaf ongeveer 30-jarige leeftijd lager is dan die van de autoch-

tone vrouwen (*grafiek 7*). Tweede generatie Surinaamse vrouwen van medio dertig zijn beduidend vaker kinderloos dan autochtone vrouwen (*staat 3*). Hoewel het uiteindelijke gemiddelde kindertal van de tweede generatie Surinaamse vrouwen nog iets zal toenemen, zal het waarschijnlijk ongeveer 20 procent lager uitvallen dan dat van de autochtone vrouwen. De vruchtbaarheid van Surinaamse vrouwen oefent dus een neerwaartse invloed uit op het Nederlandse vruchtbaarheidscijfer. Naar verwachting zal dit neerwaartse effect in de toekomst nog versterken, omdat de tweede generatie een snel groeiend aandeel heeft in de Surinaamse herkomstgroepering.

Turkse vrouwen

Met 103 duizend vrouwen van 15–49 jaar op 1 januari 2005 vormen Turkse vrouwen naar aantal de tweede niet-westers allochtone herkomstgroepering. Anders dan het geval is bij Surinaamse vrouwen, is bij hen zowel de eerste als de tweede generatie in omvang toegenomen. De groei van de tweede generatie is zeer sterk geweest, van 10,7 duizend 15–49-jarige vrouwen in 1996 naar 30,2 duizend in 2005.

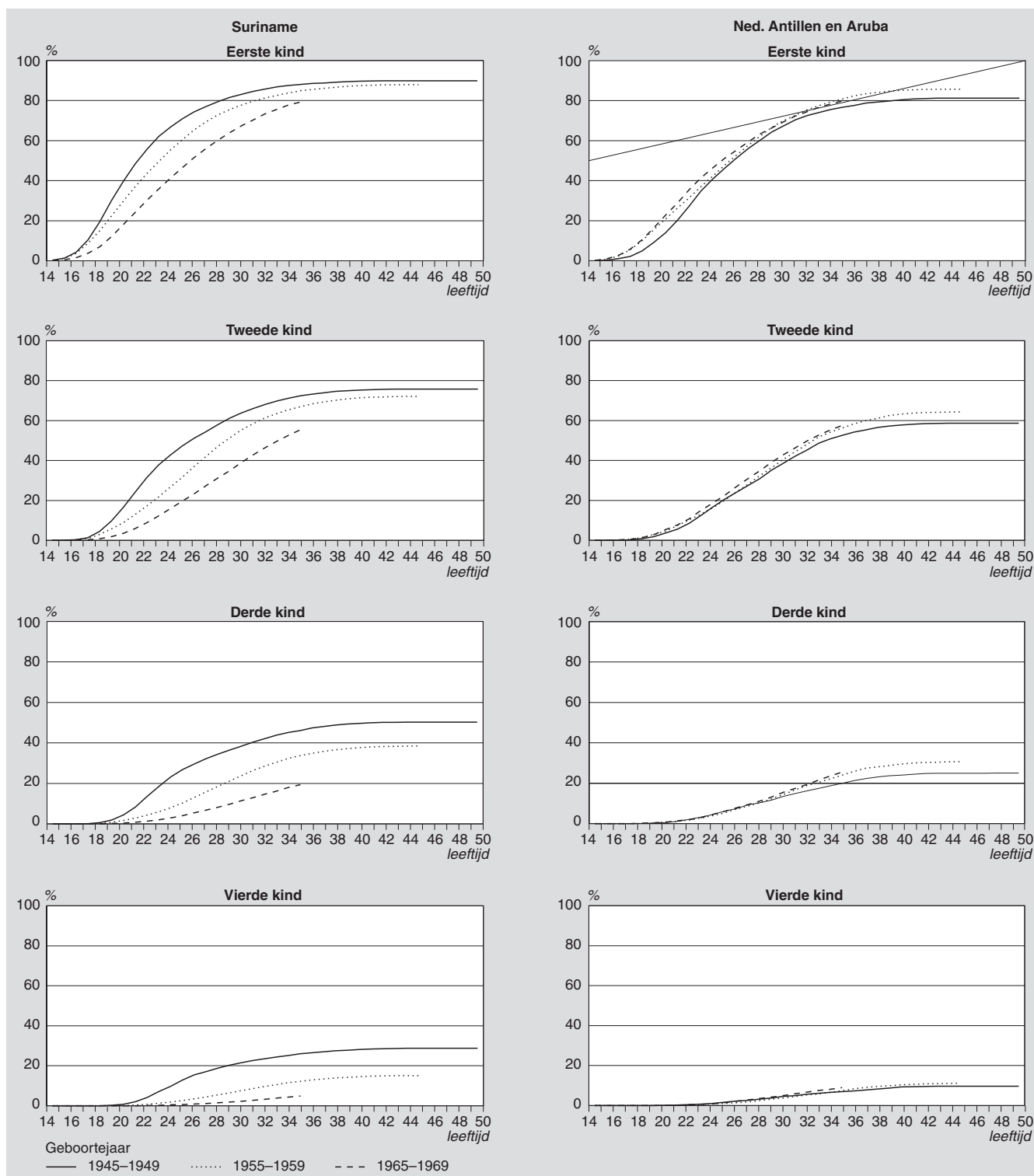
De TFR van Turkse vrouwen in Nederland lag in 1996 op 2,49 en neemt de laatste jaren in langzaam tempo af. In 1980 bedroeg hun TFR nog 4,8 (De Jong, 2003). De TFR van de Turkse vrouwen beweegt zich dus in de richting van die van de autochtone vrouwen, maar het is onzeker of dit duidt op assimilatie: in dezelfde periode van twintig jaar daalde de TFR in Turkije immers in vergelijkbare mate. In het afgelopen decennium nam de daling van de TFR in Nederland bovendien af, waardoor de TFRs van vrouwen in Turkije en Turkse vrouwen in Nederland nog maar weinig verschillen. Tien jaar geleden hadden Turkse vrouwen in Nederland nog een beduidend lagere TFR dan in het herkomstland (Huisman en Van Wissen, 1997).

Uit eerder onderzoek is geconcludeerd dat vrijwel alle Turkse vrouwen kinderen krijgen en relatief jong moeder worden (Alders, 2000a). Deze conclusie geldt voor de eerste generatie nog steeds. De leeftijd bij geboorte van het eerste kind is onder de eerste generatie nauwelijks toegenomen, maar is tussen 1996 en 2004 onder de tweede generatie met 1,7 jaar gestegen (*grafiek 3*). Wordt rekening gehouden met de verschillen in leeftijdsopbouw, dan blijken Turkse vrouwen van de tweede generatie in dit opzicht nog maar weinig te verschillen van autochtone vrouwen. Tiernemoederschap komt onder Turkse vrouwen van de eerste generatie vaker voor dan onder de andere her-

Staat 3
Aandeel kinderloze vrouwen naar geboortjaar en herkomstgroepering, eerste en tweede generatie, 2005

Geboortejaar vrouw	Leeftijd bij waarneming	Turkije		Marokko		Suriname		Ned. Antillen en Aruba		Autochtoon
		eerste generatie	tweede generatie	eerste generatie	tweede generatie	eerste generatie	tweede generatie	eerste generatie	tweede generatie	
		%								
1965–1969	35 jaar	7,0	26,7	11,5	28,5	20,7	34,6	20,1	32,1	24,5
1970–1974	30 jaar	12,8	29,5	20,7	40,3	37,8	50,8	32,4	57,9	50,7
1975–1979	25 jaar	30,8	55,4	46,1	69,0	62,3	70,2	55,8	81,5	85,5

6. Aandeel Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse vrouwen met kinderen, 2005

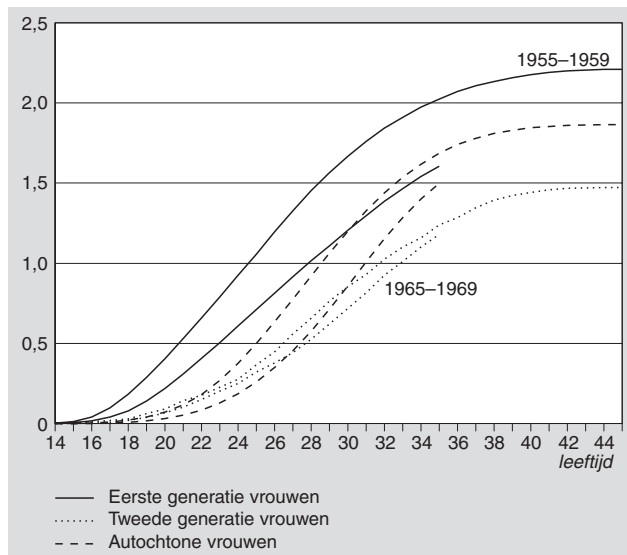

komstgroeperingen, met uitzondering van de Antillianen. Het verschil tussen de eerste en de tweede generatie is echter zeer groot. In 2004 kregen 42 per duizend 15–19-jarige vrouwen van de eerste generatie een kind, tegen minder dan 6 per duizend tweede generatie Turkse vrouwen. Een grote meerderheid van deze tienermoeders is bij de geboorte 19 jaar en gehuwd (Garssen, 2005b).

Slechts 5 à 6 procent van alle eerste generatie Turkse vrouwen blijft kinderloos (staat 2). Ook wat betreft de gere-

aliseerde vruchtbaarheid naar leeftijd laten de jongere geboortecohorten van de eerste generatie een patroon zien dat maar weinig afwijkt van dat van de oudere cohorten. Ongeveer negen op de tien Turkse vrouwen krijgen een tweede kind. Het verschil tussen de geboortecohorten is ook in dit opzicht gering. Turkse vrouwen krijgen wel vaker dan de andere belangrijke herkomstgroeperingen, uitgezonderd de Marokkanen, een derde en vierde kind. Onder de jongere geboortecohorten neemt het aandeel vrouwen met een derde of vierde kind echter duidelijk af. Deze voor-

7. Gerealiseerd kindertal van Surinaamse vrouwen naar geboortear jaar vrouw, 2005

keur voor een kleiner gezin is ook in België aangetoond (Schoenmaeckers et al., 1998). Van het geboortecohort 1955–1959 had 60 procent van de 35-jarige vrouwen een derde kind, tegen 45 procent van het geboortecohort 1965–1969 (*grafiek 8*). Voor het vierde kind bedroegen deze aandelen respectievelijk 13 en 29 procent.

Eerste generatie vrouwen in de oudere geboortecohorten realiseerden een aanzienlijk deel van hun vruchtbaarheid in het herkomstland. Ruim twee derde van de kinderen van vrouwen van cohort 1945–1949 werd buiten Nederland geboren. Dit aandeel is snel gedaald. Vrouwen die tien jaar later zijn geboren, realiseren minder dan een derde van hun vruchtbaarheid buiten Nederland. Deze jongere vrouwen hebben uiteraard een groter deel van hun vruchtbare levensperiode in Nederland doorgebracht. Deels speelt ook het veranderende motief van immigranten uit Turkije, van gezinshereniging naar gezinsvorming, een rol.

Uit *grafiek 9* blijkt duidelijk dat de dalende vruchtbaarheid van Turkse vrouwen van 30–39 jaar vrijwel volledig voor rekening komt van de tweede generatie. De gerealiseerde vruchtbaarheid van de eerste generatie neemt slechts zeer langzaam af. De forse gezinsvormende migratie in het afgelopen decennium, met een hoogtepunt in 2003, verklaart dan ook waarom de TFR van Turkse vrouwen sinds medio jaren negentig nog maar langzaam daalt. Veel Turkse huwelijksmigranten komen bovendien uit delen van Turkije waar de vruchtbaarheid boven het landelijk gemiddelde ligt (Esveldt et al., 1995; Koç en Özdemir, 2004). Momenteel bevindt de vruchtbaarheid in Turkije zich overal, behalve in Zuid- en Oost-Anatolië, onder het vervangingsniveau. Het opmerkelijke verschijnsel doet zich daarmee voor dat het vruchtbaarheidspatroon van de eerste generatie Turkse vrouwen in Nederland traditioneler is dan dat voor Turkije als geheel. Gezien de sterke afname van de gezinsvormende migratie uit Turkije en de verschuivende verhouding tussen de eerste en de tweede generatie, zal de TFR voor de totale groep Turkse vrouwen in de komende jaren echter weer verder gaan dalen.

Dat Turkse vrouwen van de tweede generatie een grote rol in deze daling zullen spelen, is zichtbaar in *grafiek 6*. De gerealiseerde vruchtbaarheid van het geboortecohort 1965–1969 (tweede generatie) ligt vanaf 32-jarige leeftijd zelf iets onder die van autochtone vrouwen. De tweede generatie is veel vaker kinderloos dan de eerste generatie (staat 3). Intrigerend is het feit dat het jongere geboortecohort van de tweede generatie weliswaar minder vruchtbaar is dan de eerste generatie, maar vruchtbarder dan de wat oudere vrouwen. Zij worden ook jonger moeder, niet alleen in vergelijking met de wat oudere vrouwen, maar ook in vergelijking met de andere belangrijke herkomstgroeperingen.

Het eerder door Alders (2000a) beschreven vruchtbaarheidspatroon van Turkse vrouwen is daarmee nog steeds van kracht: Turkse vrouwen worden vrijwel allemaal moeder en krijgen hun kind op jonge leeftijd. De daling van het Turkse vruchtbaarheidscijfer hangt vooral samen met een dalend aantal geboorten van derde en vierde kinderen.

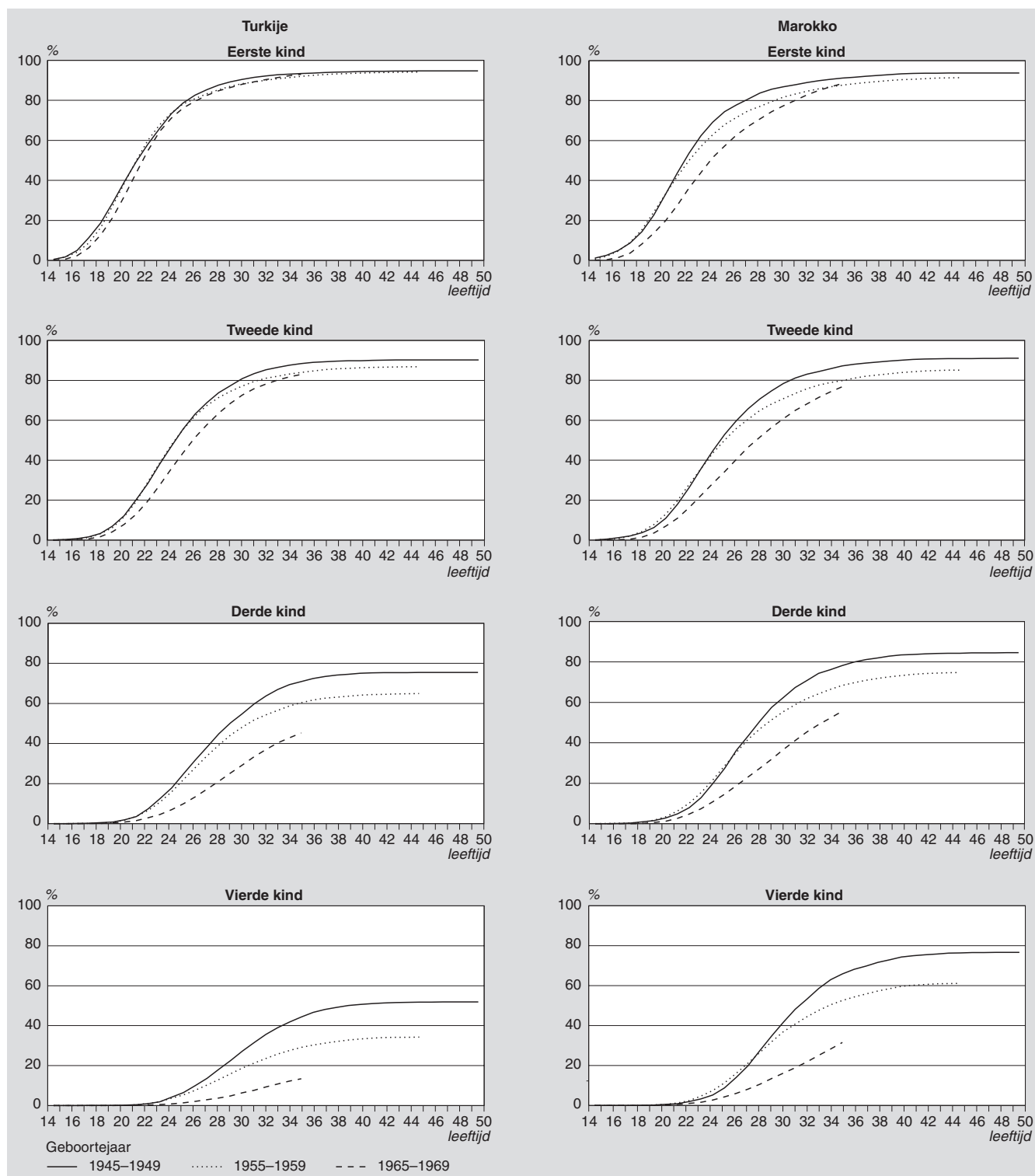
Marokkaanse vrouwen

Het aantal 15–49-jarige Marokkaanse vrouwen is in de periode 1996–2005 toegenomen van 54,6 duizend naar 85,8 duizend (staat 1). Zowel de eerste als de tweede generatie groeide in omvang. De toename van de tweede generatie was echter het sterkst, met bijna een verviervoudiging in de genoemde periode. Sterker dan bij de Turkse vrouwen, die nog een lichte daling van hun TFR realiseerden sinds medio jaren negentig, overheerst bij Marokkaanse vrouwen de indruk van stagnatie (*grafiek 1*). Opmerkelijk is dat de TFR voor alle Marokkanen in Nederland, met 3,22 in 2004, op een hoger niveau ligt dan die voor Marokko, met 2,73 in 2005 (World Resources Institute). Onder voorbehoud van de onzekere aard van de schattingen, was de TFR van Marokkaanse vrouwen in Nederland in 1980 met 7,1 (De Jong, 2003) ook al fors hoger dan die van vrouwen in Marokko (5,4 in de periode 1980–1984). Een combinatie van factoren is hiervoor verantwoordelijk: niet alleen draagt het migratiedoel (overwegend gezinsvorming, met een hoogtepunt in 2002–2003) bij aan een hoge TFR, maar ook het feit dat het merendeel van de Marokkaanse huwelijksmigranten afkomstig is uit streken met een bovengemiddelde vruchtbaarheid (het noorden en oosten van Marokko).

Volgens Eltigani (2001) stellen vrouwen in Marokko hun kinderen steeds vaker uit en beperken ze hun gezinsgrootte. Het Marokkaanse geboortebeperkingsprogramma geldt als zeer succesvol, met een anticonceptiegebruik dat ongeëvenaard is in de Arabische wereld. Als mogelijke verklaring voor deze ontwikkeling noemt Eltigani het feit dat jonge stellen gedwongen zijn om steeds langer bij hun ouders te blijven wonen, vanwege de gestegen kosten van huisvesting. Steeds meer vrouwen blijven in Marokko langere tijd kinderloos.

Ook in Nederland neemt, anders dan onder Turkse vrouwen, de kinderloosheid onder eerste generatie Marokkaanse vrouwen langzaam toe (staat 2). Het aandeel kinderloze vrouwen is onder hen echter nog steeds beduidend kleiner dan onder autochtonen.

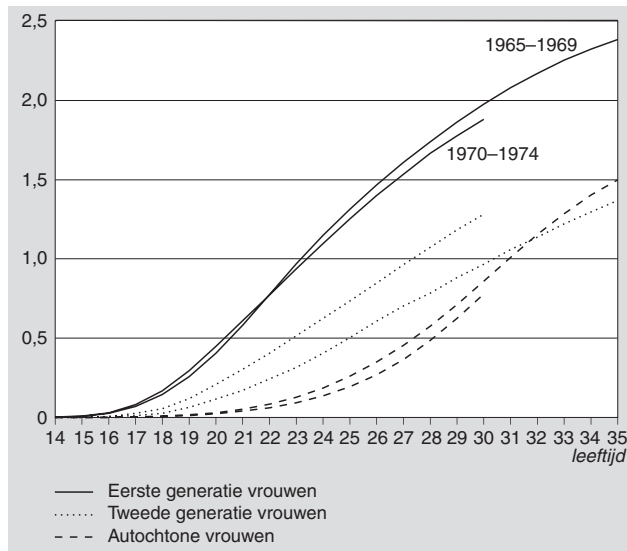
8. Aandeel Turkse en Marokkaanse vrouwen met kinderen, 2005

Evenals in Marokko, vindt in Nederland uitstel van het eerste kind plaats, al is het niet aannemelijk dat huisvestingsproblemen hierin een hoofdrol spelen. Bij de eerste generatie Turkse vrouwen, die in een vergelijkbare sociaal-economische positie verkeren, is immers nauwelijks sprake van uitstel. Ook in België is dit verschil tussen Turken en Marokkanen gevonden (Schoenmaeckers et al., 1998). Gecorrigeerd voor verschillen in leeftijdsopbouw, krijgen Marokkaanse vrouwen van de eerste generatie hun eerste kind ruim 2 jaar later dan Turkse vrouwen van de eerste generatie (grafiek 3). Hierdoor daalt ook in deze groep het

aantal moeders jonger dan 20 jaar. Onder de eerste generatie Marokkaanse vrouwen is het tienermoedercijfer desondanks, met 32 geboorten per duizend 15–19-jarige meisjes, nog acht keer zo hoog als onder autochtone meisjes. De tweede generatie verschilt echter maar betrekkelijk weinig van autochtone meisjes (respectievelijk 5,5 en 3,9 geboorten per duizend 15–19-jarigen; Garssen, 2005b). Ook de leeftijd waarop de tweede generatie voor het eerst moeder wordt, is in de afgelopen jaren sterk opgeschoven in de richting van die van autochtone vrouwen.

9. Gerealiseerd kindertal van Turkse vrouwen naar geboortear vrouw, 2005

Vooral de leeftijd waarop Marokkaanse vrouwen een tweede of volgende kind krijgen, schuift op (grafiek 8). Niettemin krijgt een grote meerderheid van alle Marokkaansen een tweede kind, en zal naar schatting 70 procent van de vrouwen die nu 35 jaar zijn uiteindelijk een derde kind krijgen. Wel zal naar verwachting het aandeel Marokkaanse vrouwen met een vierde kind aanzienlijk gaan dalen. Ruim 60 procent van het geboortecohort 1955–1959 krijgt een vierde kind. De jongere cohorten zullen hier beduidend onder liggen, maar het uiteindelijke niveau kan nog niet goed worden geschat.

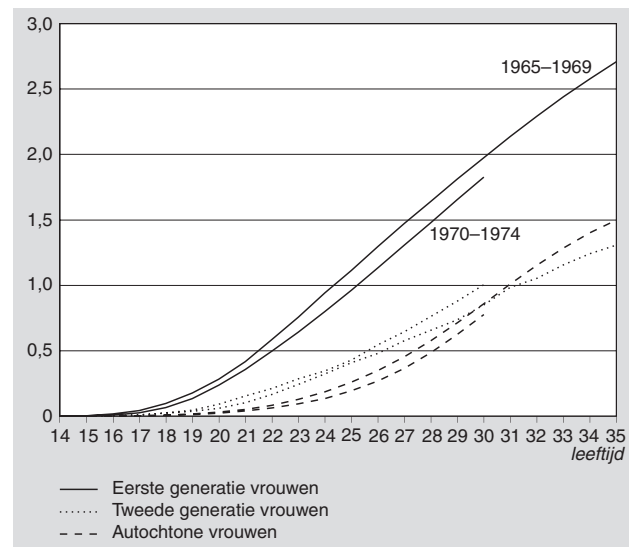
Evenals het geval was bij Turkse vrouwen, realiseren de jongste geboortecohorten het overgrote deel van hun vruchtbaarheid in Nederland. Van de vruchtbaarheid van cohort 1945–1949 werd twee derde gerealiseerd in Marokko; voor het cohort 1955–1959 is dit minder dan een derde.

Grafiek 10 toont de gerealiseerde vruchtbaarheid van de eerste en tweede generatie Marokkaanse vrouwen en autochtonen, voor de geboortecohorten 1965–1969 en 1970–1974. Evenals bij Turkse vrouwen daalt de vruchtbaarheid van de eerste generatie maar weinig. Veel sterker dan het geval is bij Turkse vrouwen, daalt daarentegen de vruchtbaarheid onder de tweede generatie Marokkaanse vrouwen. Opnieuw valt op dat het jongere cohort van de tweede generatie iets hogere vruchtbaarheidscijfers kent dan het oudere cohort, maar in het algemeen verschillen de cijfers van tweede generatie Marokkaanse en autochtone vrouwen maar weinig. Kinderloosheid komt onder Marokkaanse dertigers ook relatief vaak voor (staat 3). Gelet op de sterke toename van de tweede generatie, zullen deze ontwikkelingen in de komende jaren een sterk neerwaarts effect hebben op de Marokkaanse geboortecijfers.

Antilliaanse en Arubaanse vrouwen

Van de vier belangrijkste herkomstgroepen is die van de Antillianen (inclusief Arubanen) verreweg het kleinst. Deze groep vertoont bovendien de grootste relatieve schomme-

10. Gerealiseerd kindertal van Marokkaanse vrouwen naar geboortear vrouw, 2005

lingen in aantal, door de sterk wisselende omvang en richting van de migratie tussen Nederland en de Nederlandse Antillen. Op 1 januari 2005 telde Nederland 39,4 duizend 15–49-jarige Antilliaanse vrouwen (staat 1). Van hen behoorde ruim een kwart tot de tweede generatie. Deze in Nederland geboren groep Antilliaanse vrouwen groeit veel sneller dan de eerste generatie, met bijna een verdubbeling in de periode 1996–2005.

Het vruchtbaarheidsniveau van Antilliaanse vrouwen is doorgaans maar weinig hoger geweest dan dat van autochtone vrouwen (grafiek 1). Transversale gegevens over de vruchtbaarheid zijn pas vanaf 1983 beschikbaar. In dat jaar lag de TFR met 1,3 zelfs duidelijk onder het Nederlands gemiddelde. De TFR voor de Nederlandse Antillen is eveneens relatief laag, althans ten opzichte van de meeste andere eilanden in het Caribisch gebied. Begin jaren tachtig was de TFR voor de Antillen met 2,36 desondanks zo'n 80 procent hoger dan de TFR van Antilliaanse vrouwen in Nederland (World Resources Institute). Tegenwoordig is de TFR in het herkomstgebied nog maar minder dan 20 procent hoger.

Antilliaanse vrouwen worden laat moeder, zij het minder laat dan autochtone en Surinaamse vrouwen. Dit leeftijds patroon bestaat al lange tijd. Per saldo is de gemiddelde leeftijd bij geboorte van het eerste kind sinds medio jaren negentig licht toegenomen (grafiek 3). Eerste generatie Antilliaanse vrouwen geboren in 1945–1949 werden zelfs later moeder dan autochtone vrouwen (staat 4). Inmiddels worden ook Antilliaanse vrouwen van de tweede generatie iets later moeder dan autochtone vrouwen.

Binnen de Antilliaanse herkomstgroepering bestaan desondanks zeer grote verschillen. Deze verklaren ook waarom Antilliaanse vrouwen, vaker dan enige andere (omvangrijke) herkomstgroepering, al vóór hun twintigste verjaardag moeder zijn. Onder de eerste generatie is het tienergeboortecijfer vergelijkbaar met dat van Turkse vrouwen, maar onder de tweede generatie is het cijfer veel hoger. Ze zijn bovendien veel vaker al zeer jong moeder: bijna een op de drie Antilliaanse tienermoeders is bij de

geboorte 17 jaar of jonger. Onder Antilliaanse is ook veel vaker sprake van sociale problematiek. In tegenstelling tot Turkse en Marokkaanse tienermoeders, heeft de meerderheid (ruim zeven op de tien) geen vaste partner. Zij hebben ook de grootste kans op langdurig alleenstaand ouderschap (Garssen en Harmsen, 2005).

Antilliaanse vrouwen zijn, van alle belangrijke herkomst-groeperingen, het vaakst kinderloos gebleven. Het aandeel kinderloze Antilliaanse vrouwen is onder de oudere cohorten zelfs hoger dan onder de autochtone vrouwen (staat 2). Onder de jongere geboortecohorten komt kinderloosheid daarentegen minder vaak voor dan onder autochtonen. Dit komt hoofdzakelijk door de verhoudingsgewijs hoge vruchtbaarheid van de jongere eerste generatie, vooral onder vrouwen tot medio twintig. Het leeftijds patroon van kinderloosheid van de tweede generatie ligt namelijk op een niveau dat vergelijkbaar is met dat van autochtone vrouwen (staat 3). Op 35-jarige leeftijd is de kinderloosheid van de tweede generatie Antilliaanse vrouwen zelfs beduidend hoger dan onder autochtone vrouwen van dezelfde leeftijd.

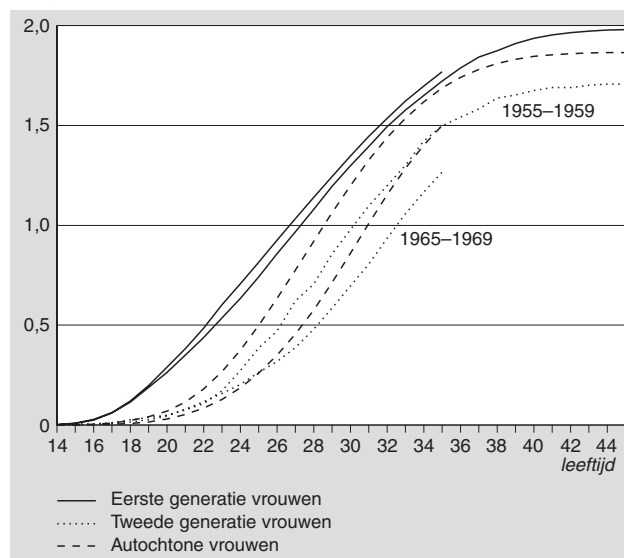
Van het Antilliaanse cohort 1945–1949 heeft slechts 59 procent een tweede kind gekregen (grafiek 6). Dit aandeel zal onder zowel cohort 1955–1959 als cohort 1965–1969 ongeveer 5 procentpunten hoger liggen.

Relatief veel Antilliaanse vrouwen zijn met een of meer kinderen naar Nederland gekomen. Anders dan voor de eerder beschreven herkomstgroeperingen geldt dit ook voor de jongste cohorten. Antilliaanse vrouwen geboren in 1960–1964 realiseerden 55 procent van hun vruchtbaarheid buiten Nederland. Onder Surinaamse vrouwen van deze leeftijd is dit aandeel minder dan een kwart. Het vrije verkeer tussen Nederland en de Nederlandse Antillen speelt hierbij uiteraard een belangrijke rol.

De eerste generatie Antilliaanse vrouwen is vruchtbaarder dan de tweede generatie, maar de verschillen tussen de generaties zijn kleiner dan bij de andere herkomstgroeperingen (grafiek 11). Het uiteindelijke kindertal van het eerste generatie geboortecohort 1955–1959 ligt 6 procent boven dat van autochtone vrouwen, terwijl de tweede generatie van hetzelfde cohort bijna 9 procent lager uitkomt. Het jongere geboortecohort (1965–1969) van de eerste generatie bevindt zich wat betreft cumulatieve vruchtbaarheid iets boven het oudere geboortecohort, maar het omgekeerde geldt, in sterkere mate, voor de tweede generatie: de cumulatieve vruchtbaarheid van de tweede generatie Antilliaanse vrouwen geboren in 1965–1969 is ongeveer 15 procent lager dan die van de tweede generatie uit 1955–1959.

Gezien het feit dat de tweede generatie ongeveer een kwart uitmaakt van de Antilliaanse vrouwen, betekent dit dat Antilliaanse vrouwen in de nabije toekomst geen noemenswaardig op- of neerwaarts effect zullen uitoefenen op de Nederlandse vruchtbaarheidscijfers.

11. Gerealiseerd kindertal van Antilliaanse/Arubaanse vrouwen naar geboortjaar vrouw, 2005

Chinese vrouwen

Binnen de groep niet-westerse vrouwen van 15–49 jaar vormen Chinese vrouwen met 14,9 duizend in 2004 de grootste groep. In het afgelopen decennium is deze groep ruim verdubbeld in omvang (staat 1). Anders dan bij de andere kleinere niet-westerse herkomstgroeperingen het geval was, nam de immigratie van Chinese vrouwen ook na 2000 nog fors toe. Alleen in 2004 immigrerden iets minder Chinese vrouwen (2,2 duizend) dan in het voorgaande jaar (2,4 duizend). Twee derde tot driekwart van de vrouwelijke immigranten was tussen de 15 en 50 jaar oud. Van hen waren, ten tijde van de immigratie, in het afgelopen decennium acht op de tien ongehuwd. Voor velen van hen was studie het migratiemotief.

Hoewel veel Chinezen nog maar relatief kort in Nederland verblijven, heeft deze bevolkingsgroep een lange migratie-historie. De eerste Chinezen arriveerden aan het eind van de 19^e eeuw, en sinds de jaren vijftig is deze groep, vooral met de opkomst van Chinese restaurants, geleidelijk gegroeid. Van de kleinere niet-westerse herkomstgroeperingen is dit dan ook de enige groep met een tweede

Staat 4

Gemiddelde leeftijd bij geboorte van het eerste kind naar geboortjaar vrouw en herkomstgroepering, eerste generatie

Geboortjaar vrouw	Turkije	Marokko	Suriname	Ned. Antillen en Aruba	Afghanistan	Irak	Iran	Somalië	China	Autochtoon
1945–1949	22,0	22,7	22,3	25,4	28,3	29,1	27,3	28,2	23,8	24,7
1950–1954	21,9	22,5	22,9	25,5	27,0	27,7	26,5	26,4	24,3	25,5
1955–1959	22,2	23,2	23,6	25,2	25,2	26,4	25,9	24,6	25,9	26,9
1960–1964	22,1	24,5	24,5	24,8	24,0	25,5	25,0	25,3	26,7	28,0
1965–1969	22,6	24,6	25,0	24,4	23,0	24,9	25,6	25,2	26,9	28,5

generatie die getalsmatig van enige betekenis is. De aantallen zijn echter te klein om het vruchtbaarheidsgedrag van de eerste en de tweede generatie goed te kunnen vergelijken. Dit geldt in nog sterkere mate voor de hierna te beschrijven herkomstgroeperingen.

Chinese vrouwen van het geboortecohort 1965–1969 waren, van de kleinere groepen, gemiddeld het oudst bij de geboorte van hun eerste kind (staat 4). De kinderloosheid ligt in deze groep op een niveau dat vergelijkbaar is met dat van autochtone vrouwen (staat 2). Ongeveer 13 procent van de Chinese vrouwen geboren in 1955–1959 blijft kinderloos. Iets minder dan twee derde heeft ten minste twee kinderen, en een derde drie of meer kinderen. Van het tien jaar jongere cohort (1965–1969) was 26,3 procent op 35-jarige leeftijd nog kinderloos. Dit aandeel is iets hoger dan dat onder autochtone vrouwen (24,5 procent). Anders dan de eerder genoemde herkomstgroeperingen, met uitzondering van de Antillianen, realiseerden ook de jongere cohorten nog een aanzienlijk deel van hun vruchtbaarheid buiten Nederland. Van de kinderen van het cohort 1960–1964 is ongeveer een derde buiten Nederland geboren.

Een overzicht van de gerealiseerde vruchtbaarheid van in China geboren vrouwen wordt geboden in *grafiek 12*. Uit deze grafiek blijkt dat het oudste cohort met gemiddeld 2,37 kinderen meer kinderen heeft gekregen dan de in dezelfde periode geboren autochtone vrouwen (1,91 kinderen), maar dat het jongste cohort een iets lagere gerealiseerde vruchtbaarheid heeft (1,41 kinderen op 35-jarige leeftijd; autochtonen 1,50).

Irakese vrouwen

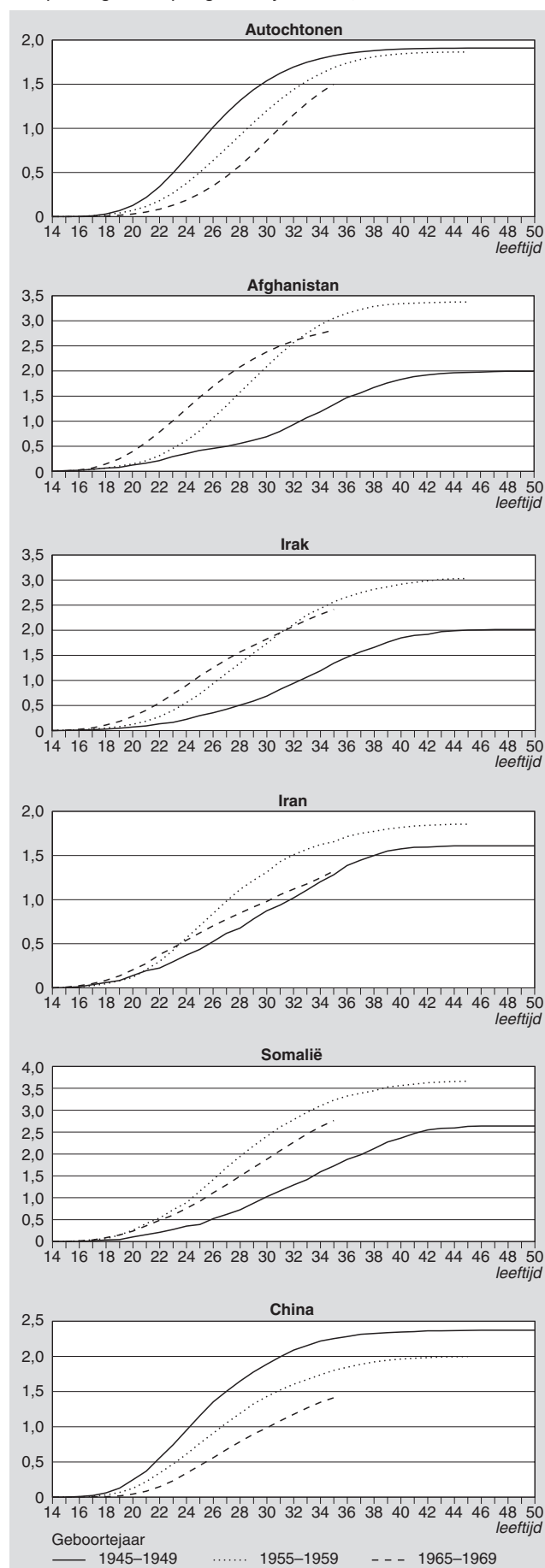
Het aantal Irakese vrouwen van 15–49 jaar is tussen 1996 en 2004 zeer sterk gegroeid, van 2,3 duizend naar 10,6 duizend (staat 1). De grootste aantallen vrouwelijke immigranten werden waargenomen in 1997 en 1998 (beide jaren 2,3 duizend). Sinds 2000 is de immigratie uit Irak sterk afgenomen. In 2004 immigrerden minder dan vijfhonderd Irakese vrouwen, van wie ruim zes op de tien tussen de 15 en 50 jaar oud waren. Ruim de helft van hen was ongehuwd.

Irakese vrouwen geboren in 1965–1969 waren gemiddeld 24,9 jaar bij de geboorte van het eerste kind. De in staat 4 getoonde leeftijden vertonen echter een merkwaardig patroon, dat ook zichtbaar is in *grafiek 12*. Het oudste cohort zou veel later dan de jongere cohorten voor het eerst moeder zijn geworden en een veel lager kindertal hebben gerealiseerd. Bijna een derde van de 55-jarige Irakese vrouwen zou kinderloos zijn (staat 2).

Deze cijfers zijn onwaarschijnlijk, alleen al gezien de veel hogere vruchtbaarheid in Irak. De TFR lag daar in recente jaren op 4,77 en bedroeg twintig jaar geleden zelfs nog 6,35 (World Resources Institute). Vermoedelijk zijn lang niet alle kinderen van de oudere Irakese vrouwen die in het buitenland zijn geboren, opgenomen in de gemeentelijke bevolkingsadministraties.

De cijfers voor de jongere cohorten zijn waarschijnlijk betrouwbaarder. Deze duiden op een relatief hoog kindertal

12. Gerealiseerd kindertal van vrouwen naar herkomstgroepering (eerste generatie) en geboortjaar vrouw, 2005

(3,03 voor 45-jarige vrouwen van het cohort 1955–1959), dat niettemin duidelijk lager is dan dat van de vrouwen in het herkomstland.

Afghaanse vrouwen

De naar verhouding sterkste groei heeft de groep Afghaanse vrouwen doorgemaakt, van 1,1 duizend in 1996 naar 9,4 duizend in 2004 (staat 1). Het grootste aantal vrouwelijke immigranten uit Afghanistan werd geregistreerd in 1999, met 2,3 duizend. Sindsdien is het aantal afgenomen tot ruim vijfhonderd in 2004. Ruim de helft van deze vrouwen was tussen de 15 en 50 jaar oud, en ongeveer twee derde van hen was bij immigratie ongehuwd.

Wat voor de hierboven beschreven Irakese vrouwen geldt, is ook van toepassing op de Afghaanse vrouwen. Bij de Afghaanse vrouwen is het verschil in vruchtbaarheid tussen cohort 1945–1949 en cohort 1955–1959 zelfs nog groter: op 45-jarige leeftijd was de gerealiseerde vruchtbaarheid van het jongere cohort meer dan 70 procent hoger dan die van het oudere cohort.

Opnieuw zijn alleen de gegevens voor de jongste cohorten bruikbaar voor een globale indruk van de vruchtbaarheid van deze groep. Uit de verschillende gegevens kan worden geconcludeerd dat Afghaanse vrouwen – die nagevoeg allen tot de eerste generatie behoren – relatief zelden kinderloos blijven: het percentage kinderloze vrouwen op 35-jarige leeftijd bedraagt 11,3 (staat 2), iets lager dan dat van de Marokkaanse vrouwen van deze leeftijd. Het werkelijke percentage is wellicht nog iets lager, gezien de mogelijke onvolledigheid van de registratie.

Ook de leeftijd bij geboorte van het eerste kind is laag (vergelijkbaar met dat van Turkse vrouwen). De gerealiseerde vruchtbaarheid van Afghaanse vrouwen behoort tot de hoogste onder de niet-westerse vrouwen, met 3,38 kinderen per vrouw voor 45-jarige vrouwen van cohort 1955–1959 (grafiek 12).

Iraanse vrouwen

Het aantal Iraanse vrouwen van 15–49 jaar is tussen 1996 en 2004 ruim verdubbeld, van 4,1 naar 8,5 duizend (staat 1). Het hoogtepunt van de immigratie uit Iran viel in 1996, met 1,2 duizend vrouwen van 15–49 jaar. De laatste jaren is de immigratie vanuit Iran nog maar bescheiden van omvang. Ruim zes op de tien 15–49-jarige vrouwelijke immigranten uit Iran was in het afgelopen decennium, ten tijde van de immigratie, ongehuwd.

Ook bij oudere Iraanse vrouwen lijkt van onderregistratie van in het buitenland geboren kinderen sprake te zijn, zij het in minder sterke mate dan onder Afghaanse en Irakese vrouwen. De vruchtbaarheid van alle cohorten Iraanse vrouwen ligt ook op een lager niveau, en de leeftijd bij geboorte van het eerste kind is hoger. De lagere vruchtbaarheid hangt deels samen met de opmerkelijk lage vruchtbaarheid in Iran. Twintig jaar geleden was de TFR daar met 6,63 nog hoger dan in Irak, maar inmiddels is deze waarde gedaald naar 2,33 (tegen 4,77 in Irak; World Resources Institute). Van belang is verder dat Iraniërs van alle recente herkomst-

groeperingen het hoogst zijn opgeleid, hoger zelfs dan autochtonen (Zorlu en Traag, 2005).

De kinderloosheid van Iraanse vrouwen ligt op een niveau dat vergelijkbaar is met dat van autochtone vrouwen (staat 2). Ook de gerealiseerde vruchtbaarheid op 45-jarige leeftijd van Iraanse vrouwen (cohort 1955–1959) is met 1,86 vergelijkbaar met die van autochtone vrouwen. De vruchtbaarheid van de jongere generaties zal waarschijnlijk op een nog lager niveau uitkomen (grafiek 12).

Somalische vrouwen

Van alle hier besproken groepen is onder Somalische vrouwen van 15–49 jaar de toename in het afgelopen decennium het geringst geweest. Medio jaren negentig en in 2000 immigreerden nog aanzienlijke aantallen Somalische vrouwen van wie, in de leeftijdsgroep 15–49 jaar, ongeveer acht op de tien ongehuwd waren. Bovendien is, anders dan bij de meeste andere niet-westerse herkomstgroeperingen, ook een aanzienlijke emigratie vanuit Nederland op gang gekomen. Deze emigratie (inclusief het saldo van de administratieve correcties) bedraagt sinds 2000 ruim duizend Somalische vrouwen per jaar. Velen van hen vertrekken naar het Verenigd Koninkrijk.

Ook voor Somalische vrouwen geldt dat de in staat 4 gepresenteerde gegevens over de gemiddelde leeftijd bij geboorte van het eerste kind, door een onvolledige registratie van eerdere geboorten buiten Nederland, onbetrouwbaar is. Hetzelfde geldt voor de cijfers met betrekking tot kinderloosheid in deze groep (staat 2). Volgens gegevens uit de bevolkingsregistratie zou maar liefst een derde van alle Somalische vrouwen geboren in 1945–1949 geen kinderen hebben gehad. Wel blijken jongere Somalische vrouwen veel minder vaak kinderloos te zijn dan even oude autochtone vrouwen.

De TFR van Somalische vrouwen in het herkomstland is met 7,25 hoger dan die in enig ander herkomstland van de hier beschreven niet-westerse herkomstgroeperingen (World Resources Institute). Ook in Nederland realiseren Somalische vrouwen het hoogste kindertal. Op 45-jarige leeftijd hebben Somalische vrouwen van het geboortecohort 1955–1959 gemiddeld 3,66 kinderen, tegen 2,50 voor alle niet-westerse vrouwen tezamen. Ook de jongere cohorten zullen naar verwachting een hoge vruchtbaarheid realiseren (grafiek 12). Naast de hoge vruchtbaarheid in het herkomstland, speelt het feit dat Somalische vrouwen het laagste onderwijsniveau hebben van alle nieuwe herkomstgroeperingen (Zorlu en Traag, 2005) hierin een rol.

5. Samenvatting en conclusies

In de ontwikkeling van de Nederlandse vruchtbaarheid spelen niet-westers allochtone vrouwen een steeds grotere rol. Tussen 1996 en 2005 daalde het aantal autochtone vrouwen in de vruchtbare leeftijdsgroep (15–49 jaar) met 270 duizend, terwijl het aantal niet-westers allochtone vrouwen van deze leeftijd met 173 duizend toenam. De omvang van de groep westers allochtone vrouwen bleef

vrijwel onveranderd. Het aandeel van de niet-westers allochtone vrouwen in het totaal van de vrouwen van 15–49 jaar nam in de genoemde periode toe van 8,1 naar 12,7 procent.

Door hun doorgaans hogere vruchtbaarheid oefenen niet-westers allochtone vrouwen in het algemeen een opwaartse invloed uit op het Nederlandse geboortecijfer. Dat cijfer ligt al sinds 1973 onder vervangingsniveau, maar is desondanks iets hoger dan het gemiddelde voor de Europese Unie. Dit relatief hoge Nederlandse niveau is overigens niet alleen toe te schrijven aan de aanwezigheid van niet-westerse allochtonen, maar ook aan een relatief hoge vruchtbaarheid van de autochtone vrouwen zelf.

Periodecijfers laten weliswaar in het algemeen een convergentie zien van de niet-westers allochtone en autochtone vruchtbaarheid, maar deze convergentie lijkt sinds medio jaren negentig veel langzamer te verlopen dan voorheen. In het geval van Marokkaanse vrouwen is zelfs sprake van stagnatie. Voor een betere duiding van de ontwikkelingen rond de vruchtbaarheid van niet-westers allochtone vrouwen zijn in dit artikel daarom tevens de ontwikkelingen in de gerealiseerde vruchtbaarheid per geboortecohort beschreven, uitgesplitst naar herkomstgroepering en generatie. Uit de combinatie van periode- en cohortgegevens komt het hieronder beschreven beeld naar voren.

Autochtone vrouwen geboren in de tweede helft van de jaren vijftig hadden in 2005 gemiddeld 1,87 kinderen ter wereld gebracht. De vruchtbaarheid van jongere autochtone vrouwen zal waarschijnlijk maar weinig lager liggen, al is het uiteindelijke niveau nog lastig te bepalen vanwege hun nog betrekkelijk lage leeftijd en de grote mate van uitgestelde vruchtbaarheid. De gemiddelde leeftijd van autochtone vrouwen bij de geboorte van het eerste kind (29,8 jaar in 2004) neemt nog iets toe, maar minder snel dan voorheen. Autochtone vrouwen lijken de grenzen van laat moederschap te naderen. Mede hierdoor neemt de kinderloosheid onder hen duidelijk toe. Van de autochtone vrouwen van geboortecohort 1945–1949 had 73,3 procent op 45-jarige leeftijd een tweede kind gekregen. Van het tien jaar jongere geboortecohort had 69,9 procent op deze leeftijd een tweede kind. Opmerkelijk is dat de kinderloosheid toeneemt, maar tegelijkertijd ook het aandeel autochtone vrouwen dat een derde of vierde kind krijgt. Van het cohort 1955–1959 kreeg 25,0 procent drie kinderen, tegen 21,8 procent van het tien jaar oudere cohort.

Surinamers vormen binnen de leeftijdscategorie 15–49 jaar met 105 duizend vrouwen op 1 januari 2005 de grootste niet-westerse herkomstgroepering. Ook binnen deze groep is een grote diversiteit in vruchtbaarheidsgedrag waarneembaar. Surinaamse vrouwen van beide generaties worden gemiddeld laat voor het eerst moeder. De tweede generatie stelt het moederschap uit tot gemiddeld 29,1 jaar, en zijn daarmee slechts 0,8 jaar jonger dan autochtone vrouwen. Tegelijkertijd komt (zeer) jeugdig moederschap onder Surinamers relatief vaak voor. Van alle niet-westerse meisjes van de tweede generatie zijn Surinaamse meisjes het vaakst nog tiener als ze moeder worden. De kinderloosheid van Surinaamse vrouwen ligt op een niveau dat vergelijkbaar is met dat van autochtone vrouwen.

De vruchtbaarheid van jonge Surinaamse vrouwen is beduidend lager dan die van de ouderen. De gerealiseerde vruchtbaarheid van cohort 1965–1969 benadert inmiddels de vruchtbaarheid van autochtone vrouwen van hetzelfde geboortecohort. De vruchtbaarheid van de tweede generatie is op ongeveer 35-jarige leeftijd zelfs lager dan die van de autochtone vrouwen; zij zijn ook beduidend vaker kinderloos. Het uiteindelijk kindertal van deze vrouwen zal waarschijnlijk ongeveer 20 procent lager uitvallen dan dat van autochtone vrouwen.

Al met al oefent deze herkomstgroepering een (licht) neerwaartse invloed uit op het Nederlandse vruchtbaarheidscijfer. Dit neerwaartse effect zal, naar verwachting, in de toekomst nog sterker worden.

De groep *Turkse vrouwen* van 15–49 jaar is maar weinig kleiner dan die van de Surinaamse vrouwen. Bij Turkse vrouwen is niet alleen de tweede, maar ook de eerste generatie in omvang toegenomen. De TFR van Turkse vrouwen is in de afgelopen decennia afgenomen, maar deze afname verliep minder snel dan de vruchtbaarheidsdaling die in Turkije zelf plaatsvond. Tien jaar geleden hadden Turkse vrouwen in Nederland nog een beduidend lagere TFR dan vrouwen in Turkije, maar inmiddels liggen beide cijfers op ongeveer hetzelfde niveau. Turkse vrouwen van de eerste generatie worden nog steeds in overgrote meerderheid (circa 95 procent) moeder, en krijgen hun eerste kind nog steeds op jonge leeftijd. Bij de tweede generatie is daarentegen sprake van een stijgende leeftijd bij geboorte van het eerste kind. De tweede generatie verschilt in dit opzicht nog maar weinig van autochtone vrouwen.

Relatief veel Turkse vrouwen van de eerste generatie krijgen op 19-jarige leeftijd een eerste kind, waardoor ook het tienermoedercijfer voor deze generatie hoog is. Een grote meerderheid van deze tienermoeders is gehuwd. Onder de tweede generatie Turkse meisjes zijn tienermoeders daarentegen betrekkelijk zeldzaam.

Wat betreft de gerealiseerde vruchtbaarheid laten de jongere cohorten Turkse vrouwen van de eerste generatie een patroon zien dat sterk lijkt op dat van de oudere cohorten. Een verschil is waarneembaar in het aantal Turkse vrouwen dat een derde of volgende kind krijgt. Daarin treedt een daling op, al is het aandeel Turkse vrouwen met een derde of volgende kind hoger dan onder de andere herkomstgroeperingen, uitgezonderd de Marokkanen.

Voor de forse gezinsvormende migratie in de afgelopen decennia verklaart waarom de TFR van Turkse vrouwen sinds medio jaren negentig nog maar langzaam daalt. De eerste generatie is immers vooral wegens gezinsvorming naar Nederland gekomen. Opmerkelijk is dat deze vrouwen, wat betreft vruchtbaarheidsgedrag, traditioneler blijken te zijn dan de gemiddelde vrouw in Turkije. Gezien de sterke afname van de gezinsvormende migratie en de veranderende verhouding tussen de eerste en de tweede generatie, zal de TFR van de totale groep Turkse vrouwen in de komende jaren weer verder gaan dalen. De tweede generatie zal een grote rol gaan spelen in deze daling.

Ook onder *Marokkaanse vrouwen* is de eerste en vooral de tweede generatie in omvang toegenomen. De TFR van deze herkomstgroepering stagneert sinds medio jaren negentig, en bevindt zich zelfs op een hoger niveau dan de TFR van Marokko. Opnieuw spelen het migratiedoel (ge-

zinsvorming) en de hoge vruchtbaarheid in de herkomstgebieden in Marokko hierbij een belangrijke rol. Anders dan onder Turkse vrouwen neemt de kinderloosheid onder Marokkaanse vrouwen van de eerste generatie (langzaam) toe. Evenals in Marokko vindt in Nederland uitstel van het eerste kind plaats. Van het eerder door Alders (2000b) gevonden uitstel is dus nog steeds sprake. Hierdoor daalt ook onder de eerste generatie het aantal tienermoeders. De tweede generatie verschilt in dit opzicht nog maar weinig van de autochtonen.

Voor de leeftijd waarop Marokkaanse vrouwen een tweede kind krijgen, schuift op. Van alle herkomstgroeperingen krijgen Marokkaanse vrouwen niettemin het vaakst een derde kind. Onder de jongere geboortecohorten lijkt het aandeel vrouwen met een vierde kind wel sterk te dalen. De cohortvruchtbaarheid van de eerste generatie Marokkaanse vrouwen is in de loop der tijd maar weinig gedaald. Veel sterker dan bij Turkse vrouwen daalt daarentegen de vruchtbaarheid van de tweede generatie. De vruchtbaarheidscijfers van de tweede generatie en de autochtone vrouwen verschillen nog maar weinig van elkaar. Evenals autochtone dertigers zijn Marokkaanse dertigers van de tweede generatie relatief vaak kinderloos. Gelet op de sterke toename van de tweede generatie, zullen de Marokkaanse vruchtbaarheidscijfers in de komende jaren fors gaan dalen.

Het vruchtbaarheidsniveau van *Antilliaanse vrouwen* heeft lange tijd op een vergelijkbaar of zelfs lager niveau gelegen dan dat van autochtone vrouwen. In 2004 viel de TFR van Antilliaanse vrouwen samen met die voor Nederland als geheel (1,73).

Antilliaanse vrouwen worden betrekkelijk laat moeder. De tweede generatie is bij de geboorte van het eerste kind inmiddels zelfs iets ouder dan autochtone vrouwen. De verschillen binnen de Antilliaanse groep zijn echter groot. Evenals Surinaamse vrouwen, worden Antilliaanse vrouwen vrij laat voor het eerst moeder, maar zijn ze desondanks oververtegenwoordigd onder de tienermoeders. Kinderloosheid komt veel voor onder Antillianen, in het bijzonder onder de oudere geboortecohorten. Ook de tweede generatie is betrekkelijk vaak kinderloos. Op 35-jarige leeftijd komt kinderloosheid onder de tweede generatie zelfs vaker voor dan onder autochtonen. De verschillen in cohortvruchtbaarheid tussen de eerste en de tweede generatie zijn bij Antillianen kleiner dan bij de andere herkomstgroeperingen. Het gerealiseerde kindertal van de eerste generatie is iets hoger dan dat van autochtonen, en dat van de tweede generatie iets lager. Antilliaanse vrouwen zullen in de nabije toekomst dan ook geen noemenswaardige invloed uitoefenen op het Nederlandse vruchtbaarheidscijfer.

De hier beschreven kleinere herkomstgroeperingen hebben doorgaans een veel recentere migratiegeschiedenis. Deze groepen vertonen grote verschillen in vruchtbaarheidsgedrag. *Chinese vrouwen* van het geboortecohort 1965–1969 hebben op 35-jarige leeftijd iets minder kinderen dan autochtone vrouwen (respectievelijk 1,41 en 1,50). Voor *Iraanse vrouwen* van deze leeftijd is dit cijfer nog lager (1,32). Duidelijk vruchtbaarder zijn de vrouwen uit *Irak* (2,42 kinderen op 35-jarige leeftijd), *Somalië* (2,76) en *Afghanistan* (2,82).

Tezamen maken 15–49-jarige vrouwen van deze herkomstgroeperingen slechts 1,2 procent uit van alle vrouwen van deze leeftijd in Nederland. Hierdoor, en door het feit dat deze groepen in de toekomst minder snel zullen groeien en bovendien soms relatief lage vruchtbaarheidscijfers laten zien, hebben deze nieuwe herkomstgroeperingen in de toekomst maar weinig invloed op het Nederlandse vruchtbaarheidscijfer.

De vruchtbaarheidsniveau's van niet-westerse allochtonen en autochtonen convergeren dus nog steeds, maar de verschillen tussen en binnen de herkomstgroeperingen zijn groot. De eerste generatie van de belangrijkste herkomstgroeperingen (Turken en Marokkanen) heeft nog een hoge vruchtbaarheid, hoger zelfs dan die van de vrouwen in de herkomstlanden. De cohortcijfers laten slechts een langzaam dalende vruchtbaarheid zien. De tweede generatie heeft daarentegen een gerealiseerde vruchtbaarheid en een leeftijd bij de geboorte van het eerste kind die maar weinig verschilt van die van autochtone vrouwen. Turkse en Marokkaanse jonge dertigers hebben zelfs een iets lager kindertal dan autochtone vrouwen van deze leeftijd. Zij blijken niet langer een tussenpositie in te nemen tussen de eerste generatie en de autochtonen, zoals geconcludeerd door Alders (2000a), maar lijken wat betreft hun vruchtbaarheid meer op autochtonen dan op hun moeders.

Literatuur

Alders, M., 2000a, Allochtone moeders in Nederland. Ontwikkelingen in de longitudinale vruchtbaarheid van vrouwen uit Turkije, Marokko, Suriname en de Nederlandse Antillen en Aruba. Maandstatistiek van de Bevolking 48(11), blz. 12–21. CBS, Voorburg/Heerlen.

Alders, 2000b, Vruchtbaarheid van allochtone vrouwen: longitudinale gegevens uit de structuurtelling. Maandstatistiek van de Bevolking 48(11), blz. 9–11. CBS, Voorburg/Heerlen.

Alders, M., 2005, Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten. Bevolkingstrends 53(1), blz. 32–41.

Alders, M. en H. Schapendonk-Maas, 2001, Allochtonenprognose 2000–2050: veronderstellingen over het toekomstige kindertal van allochtone vrouwen. Maandstatistiek van de Bevolking 49(3), blz. 23–30. CBS, Voorburg/Heerlen.

Beer, J. de, en A. de Graaf, 1998, Meer vrouwen krijgen maar één kind. Maandstatistiek van de Bevolking 47(11), blz. 8–11. CBS, Voorburg/Heerlen.

Coleman D., 1994, Trends in fertility and intermarriage among immigrant populations in Western Europe as measures of integration. Journal of Biosocial Science 26, blz. 107–136.

Coleman, D. en J. Garssen, 2002, The Netherlands: paradigm or exception in Western Europe's demography? Demographic Research 7(12), blz. 433–468.

- Council of Europe, 2005, Recent demographic developments in Europe. Council of Europe Publishing, Straatsburg.
- Eltigani, E.E., 2001, Childbearing in five Arab countries. *Studies in Family Planning* 32(1), blz. 1724.
- Esveldt, I., I. Kulu-Glasgow, J. Schoorl en H. van Solinge, 1995, Migratiemotieven, migratienetwerken en partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland. Rapport no. 43. NIDI, Den Haag.
- Garssen, J., 2005a, Helpt tienermoeders autochtoon. *Demos* 21(7), blz. 49–53. NIDI, Den Haag.
- Garssen, J., 2005b, Jonge moeders in statistisch perspectief. Historie, internationale aspecten, etnische achtergronden en toekomstverwachtingen. In: Offerman, H. (red.), *Andere tijden, andere meiden...?*, blz. 39–52. Uitgeverij SWP, Amsterdam.
- Garssen, J. en C. Harmsen, 2005, Tienermoeders vaak langdurig alleenstaand. CBS-webmagazine, 19 september 2005. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Garssen, J., H. Nicolaas en A.H. Sprangers, 2005, Demografie van de allochtonen in Nederland. *Bevolkingstrends* 53(3), blz. 96–117.
- Huisman, C. en L. van Wissen, 1997, Allochtonen en kindertal. *Demos*, februari 1997. NIDI, Den Haag.
- Jong, A. de, 2003, Demografie van vijf niet-westerse herkomstgroepen vanaf 1972. *Bevolkingstrends* 51(3), blz. 54–60.
- Koç, I. en E. Özdemir, 2004, Fertility. In: Hacettepe University, Turkey. Demographic and Health Survey 2003. Hacettepe University, Ankara.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2000, Persbericht SZW 00/225: Toespraak van staatssecretaris A.E. Verstand-Bogaerts op het congres Arbeidsmarktpolitiek im Zentrum Europas – ein Ländervergleich, op 14 december 2000 in Düsseldorf.
- Schoenmaeckers, R.C., E. Lodewijckx en S. Gadeyne, 1998, Vruchtbaarheid bij Turkse en Marokkaanse vrouwen in België: resultaten van de volkstellingen. In: Erf, R. van der, A. Kuijsten, P. Raymakers en R.C. Schoenmaeckers (red.), *Tussen twee culturen. Naturalisatie en integratie in Nederland en Vlaanderen*. *Bevolking en Gezin* 27(3), blz. 127–154.
- Schoorl, J.J., 1984, Fertility and age at marriage of Turkish women in the Netherlands. *Nüfusbilim Dergisi; Turkish Journal of Population Studies* 6, blz. 27–47.
- Schoorl, J.J., 1988, Kindertal en geboorteregeling bij vrouwen uit Turkije en Marokko in Nederland: ‘assimilatie’? In: Heeren, H.J. (red.), *Migranten en minderheden* (5), blz. 32–47. NIDI, Den Haag.
- Schoorl, J.J., 1990, Fertility adaptation of Turkish and Moroccan women in the Netherlands. *International Migration* 28(4), blz. 477–95.
- Schoorl, J., 1995, Fertility trends of immigrant populations. In: Voets, S., J. Schoorl en B. de Bruijn (red.), *Demographic consequences of international migration*, blz. 97–121. Rapport no. 44. NIDI, Den Haag.
- Sprangers, A., 1998, Vruchtbaarheid van in het buitenland geboren vrouwen. *Maandstatistiek van de Bevolking* 46(7), blz. 8–10. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Tas, R.F.J., 1983, Vruchtbaarheid van Surinaamse vrouwen in Nederland. *Maandstatistiek van de Bevolking* 31(1), blz. 19–23. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Ünal, T., I. Koç en S. Tezcan, Family planning. In: Hacettepe University, Turkey. Demographic and Health Survey 2003. Hacettepe University, Ankara.
- Valk, H.A.G. de, I. Esveldt, K. Henkens en A.C. Liefbroer, 2001, Oude en nieuwe allochtonen in Nederland. Een demografisch profiel. Werkdocument W123. WRR, Den Haag.
- World Resources Institute, Factsheet EarthTrends, www.earthtrends.wri.org.
- Zorlu, A. en T. Traag, 2005, Opleidingsniveau en taalvaardigheid. In: SCP/WODC/CBS, *Jaarrapport Integratie 2005*. SCP/WODC/CBS, Den Haag.